

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Organizovaná péče o kojence a batolata v 19. a prvních desetiletích 20. století
(poradny, jesle, publicistika).

Kristýna Škodová

Bakalářská práce
2023

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Kristýna Škodová**
Osobní číslo: **H19035**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Spisová a archivní služba**
Téma práce: **Organizovaná péče o kojence a batolata v 19. a prvních desetiletích 20. století (poradny, jesle, publicistika).**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Osvícenská medikalizace společnosti a objevení specifík raného věku; opožděný vznik české pediatrie. Pražské jesle jako problém charity a nacionalismu.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

BATĚK, Leopold. *Ochrana kojenců, důležitý hygienický a sociální úkol měst*. V Praze: Nákladem J. Otty, 1909, 56 s. Lidové rozpravy lékařské.

BATĚK, Leopold. *Pracovní program odborů pro ochranu matek a kojenců!*. V Praze: Nákladem České zemské komise

ČÁŇOVÁ, Eliška. *Činnost řeholních řádů a kongregací v Čechách (1848-1918)*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1997, 79 s. ISBN 80-85475-36-7.

LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dějiny dětství v Čechách. Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada*, Praha 2021.

LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, 376 s., [16] s. obr. příl. Fénix. ISBN 80-7185-647-9.

Mišurcová, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: SPN, 1980. 265 s.

Phylis Magison, Fashion, in: Paula S. Fass, *Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society*, 2., Thomson Gate, N. Y., 2003,

Šmelová, Eva. *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 75 s. Studijní opory. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. ISBN 978-80-244-2238-1.

Viták, Antonín Konstantin. *Almanah českých dětinců s schematicem: k oslavě čtyřicetiletého jubilea nastoupení trůnu Jeho Veličenstva (1848. 2./12. 1888)*. V Poličce: Spolek škol mateřských a ústavů jim příbuzných v zemích v říšské radě zastoupených, 1888. 135 s.

Prameny: ženské, společenské a odborné časopisy, fondy institucí sociální péče, schematicmy.

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. března 2021

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. března 2022

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2021

Prohlašuji:

Práci s názvem Organizovaná péče o kojence a batolata v 19. a prvních desetiletích 20. století jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnici Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 1. 6. 2023

Kristýna Škodová

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce profesorce Mileně Lenderové za velmi užitečné rady, trpělivost a čas, který se mnou musela strávit při konzultacích. Také děkuji mé rodině, která mě vždy vyslechla a měla se mnou trpělivost.

Především děkuji svým rodičům, kteří mě už od mala vedou ke vzdělání.

ANOTACE

Bakalářská práce představuje jesle v 19. století a následně v prvních desetiletí 20. století. Začátek práce se zabývá natalitou, mortalitou a domácí péčí o kojence a batolata. Dále se zajímá o počátky jeslí v různých zemích, především po Evropě. Další část práce se soustředí na pražské jesle a Marii Riegrovou. Ve čtvrté kapitole si ukážeme konkrétní příklady jeslí a co se o nich dá dozvědět v archivu. Poslední část práce se na začátku věnuje vzniku pediatrie a následně konkrétním pediatrům a jejich názorům na kolektivní výchovu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Předškolní zařízení, jesle, Marie Riegrová, 19. století

TITLE

Organized care for infants and toddlers in the 19th and the first decades of the 20th century (consultations, nurseries, journalism).

ANNOTATION

The bachelor's thesis explores nurseries in the 19th century and the first decades of the 20th century. The beginning of the thesis focuses on birth rates, mortality rates, and domestic care for infants and toddlers. It also investigates the origins of nurseries in various countries, primarily in Europe. Another part of the thesis concentrates on Prague's nurseries and Maria Riegrová. In the fourth chapter, specific examples of nurseries are presented, along with what can be learned about them from the archives. The final part of the thesis initially discusses the emergence of pediatrics and then delves into specific pediatricians and their views on collective upbringing.

KEYWORDS

Preschool institution, nursery, Marie Riegrová, 19th century.

OBSAH

ÚVOD	9
1 NATALITA, MORTALITA, PÉČE O KOJENCE A BATOLATA	11
1.1 Natalita a mortalita	11
1.2 Péče o kojence a batolata	13
1.2.1 Po porodu	13
1.2.2 Křest	14
1.2.3 Každodenní péče o kojence	14
1.2.4 Dětský svět	16
2 CHARITATIVNÍ PÉČE O DĚTI – VZNIK MATEŘSKÝCH ŠKOL A JESLÍ, JEJICH ZŘIZOVATELÉ A VYCHOVATELKY	18
2.1 Anglie	18
2.2 Francie	18
2.3 Německo	19
2.3.1 Friedrich Wilhelm August Fröbel	20
2.4 USA	21
2.5 Rakouské císařství a pozdější Rakousko-Uhersko	22
3 MARIE RIEGROVÁ A PRAŽSKÉ JESLE	26
3.1 Dětství	26
3.2 Manželství	26
3.3 Zapojení do veřejného života – dobročinnost a spolek sv. Ludmily	27
3.4 Mateřská škola u sv. Jakuba	29
3.5 Jesle	30
3.6 Konec života	32
4 JESLE ZA 1. REPUBLIKY	33
4.1 Charakteristika období	33
4.1.1 Marie Montessori	34
4.2 Vybavenost jeslí	35
4.3 Každodennost	36
4.4 Úřední záležitosti	39
5 NÁZORY PEDIATRŮ NA KOLEKTIVNÍ VÝCHOVY	41

5.1	Vznik a vývoj pediatrie	41
5.2	Názory pediatriů na kolektivní výchovu	43
	ZÁVĚR	47
	POUŽITÁ LITERATURA.....	50
	Archivní prameny	50
	Dobová odborná literatura	50
	Dobové periodické prameny.....	50
	Sekundární Literatura	51
	Internetové zdroje	52

ÚVOD

Téma této bakalářské práce zní organizovaná péče o kojence a batolata v 19 a prvních desetiletích 20. století. Když jsem přemýšlela, o čem chci psát svoji bakalářskou práci, měla jsem jasno. Chtěla jsem psát něco v rámci mikrohistorie. Nikdy mě moc nebavily války a bitvy, ale spíše mě vždy zajímal život obyčejných lidí. Proto když jsem pak viděla toto téma, tak jsem byla nadšena. Tato bakalářská práce bude důležitá hlavně pro svou předposlední kapitolu, která se bude snažit ukázat jesle z archivních pramenů. Cílem této bakalářské práce je nahlédnout na jesle z 19. století a počátku 20. století, nejdříve v teoretické části a v předposlední kapitole zkoumat konkrétní jesle a to, co se o nich dá zjistit v archivních pramenech.

První část práce se bude věnovat heslům natalita a mortalita, protože je to nedílnou součástí života a je potřeba tyto hesla vysvětlit. Dále se v této kapitole budu věnovat domácí péči o kojence a batolata. Chtěla bych popsat jejich péči po porodu, každodenní péči o kojence a také se například rozepsat o tom, s jakými hračkami si děti v té době hrály. V této části budu nejspíše nejvíce čerpat z *Velkých dějin zemí Koruny české*, tematické řady *Dětství*, které vzniklo pod vedením Mileny Lenderové. Je to kniha z roku 2021, a proto si myslím, že jako zdroj informací bude nejlepší, poněvadž tam jsou shromážděny všechny důležité informace, které byly do té doby sepsány.

V další části práce se budu zajímat o počátky předškolních zařízení. Určitě se začne kolébkou těchto zařízení, což je Anglie. Dále se zaměřím na další evropské země, jako je například Francie nebo Německo. U Německa se rozepíšu, protože tam byla velmi významná osobnost, a to Friedrich Wilhelm August Fröbel, který vytvořil dětské zahrádky. Poté se zaměřím na české země, které byly v tehdejší době v Rakouském císařství, později v Rakousku-Uhersku. Zde popíšu, kdy vznikly první opatrovny, dětské zahrádky nebo jesle. Určitě se tedy zmíním o opatrovně na Hrádku nebo o jeslích u sv. Ducha. V této kapitole bych mohla brát jako zdroj informací *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy* od Šmelové Evy a *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století* od Mišurcové Věry.

Díky jeslím se dostaneme k velmi významné osobě v českém prostředí, které budeme věnovat celou třetí kapitolu. Půjde o paní Marie Riegrovou, rozenou Palackou. V této kapitole popíšu celý její život, jaké měla dětství, kdy se vdala, čemu všemu se za svůj celý život věnovala. Také zde určitě popíšu, kolik jeslí, školek a opatroven, její zásluhou, za dobu jejího života vzniklo. K této kapitole pravděpodobně využiji především knihu její nejstarší dcery Marie Červinkové-Riegrové, kterou Marie napsala o své matce. Popisuje v ní celý život své

matky, a také se zaměří na témata, o které se její matka zajímala. Myslím si, že tato kniha pro tuto kapitolu bude nejlepší, protože dcera si celý život vedla zápisů a věděla o své matce pravděpodobně nejlépe.

V předposlední části se budu věnovat jeslím v období první republiky. Nejdříve na začátku kapitoly popíšu, jak vlastně vypadala všeobecná situace ve světě a také v tehdejší Československu. Poté jsem objevila fondy, ve kterých bych mohla nalézt informace ohledně jeslí. První fond se nachází v Archivu hlavního města Prahy a nazývá se Mateřská škola Praha 1 – Staré město č.p. 416, Národní třída 37. Ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou a v Státním okresním archivu v Pardubicích jsem našla více fondů, z kterých mohu čerpat nové informace. Následně po navštívení archivů, kapitolu rozdělím do příslušných podkapitol, podle zjištěných informací.

V závěru práce se zaměřím na názory pediatriů na kolektivní výchovu. V úvodu kapitoly se budu krátce věnovat vzniku pediatrie na našem území, k tomu zmíním některá důležitá jména jako například Josef Löschner nebo Eduard Kratzmann. Zde bylo problémem najít odpovídající množství titulů sekundární literatury. Pediatrie opravdu stála a stále stojí na okraji zájmů historiků medicíny, jak dokládá i poslední titul tematické řady VDZKČ, *Lékařství*, kde je pediatrii věnována okrajová (či spíše žádná) pozornost.¹ V další části kapitoly se rozepíšu o názorech pediatriů. Budu čerpat z časopisu lékařů českých, který bude skvělým zdrojem informací.

Po dohodě s vedoucí mé bakalářské práce paní prof. PhDr. Milenou Lenderovou, CSc., mně bylo dovoleno používat webové stránky Wikipedia ke krátkému životopisu méně známých lidí.

¹ ANDĚL, Michal, Karel ČERNÝ, Bohdana DIVIŠOVÁ, et al. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Lékařství*. Praha: Paseka, 2023. ISBN 978-80-7637-331-0.

1 NATALITA, MORTALITA, PÉČE O KOJENCE A BATOLATA

1.1 Natalita a mortalita

Nejdříve je potřeba vysvětlit, co vlastně znamenají pojmy natalita a mortalita. Nejprve představím pojem natalita neboli porodnost.

„Nejjednodušším ukazatelem porodnosti je hrubá míra porodnosti, která udává počet živě narozených dětí na 1000 obyv. středního stavu sledované populace (nejčastěji v ročním vymezení).“²

Nyní představím pojem mortalita neboli úmrtnost.

„K vyjádření úmrtnosti se používá řady ukazatelů. Nejjednodušším je hrubá míra úmrtnosti, která udává celkový počet zemřelých na 1000 obyvatel středního stavu, nejčastěji ve sledovaném roce.“³

Již od poloviny 18. století rostla potřeba kontrolovat porodní báby. Nebyly vzdělané a z části s tím souvisela i vysoká úmrtnost. Na konci 18. století byl vydán v rakouské monarchii dekret, který nařizoval, že porodním babám bude přednášet profesor anatomie, aby si zvyšovaly své vzdělání. Pokud porodní báby chtěly působit ve velkém městě, potřebovaly získat diplom z univerzity. Pokud chtěly působit v malém městě nebo na venkově, stačilo jim, aby je přezkoušel krajský fyzik, které tyto vědomosti musel mít.⁴

19. století bylo velmi důležitým zlomem pro reprodukční chování v českých zemích. Počet obyvatel se postupně zvyšoval. Vysoká porodnost kompenzovala bohužel i vysokou úmrtnost. *„Porodnost v prvních dekádách 19. století zůstávala vysoká: na 1000 obyvatel se rodilo 41-43 dětí. Výraznější výkyvy v plodnosti souvisely zpravidla s nějakou společenskou krizí. V letech 1805-1806, kdy se českých zemí dotkla válka⁵, se počet porodů snížil, o dva roky později, v době míru, zase vzrostl.“⁶* Pokles porodnosti můžeme zaznamenat také

² VODÁKOVÁ, Alena. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: Slon, 1993, s. 33. ISBN 80-901424-2-7.

³ Tamtéž, s. 66.

⁴ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 224. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

⁵ Bitva u Slavkova, známá jako „bitva tří císařů“.

Bitva u Slavkova. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 8. 1. 2022 [cit. 20. 2. 2022]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Bitva_u_Slavkova

⁶ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 228. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

v období cholery v roce 1937 nebo v době neúrody v roce 1843 nebo v roce 1847.⁷ Ve dvacátých letech tato hodnota opět klesla v důsledku vyššího věku při svatbě. „*V letech 1865-1889 se na 1000 obyvatel v českých zemích rodilo 37 dětí, na konci století jen 30.*“⁸ Do konce 19. století žena průměrně porodila 5 dětí a od poloviny 20. století tento počet klesl na 1,7.

Velký problém, který se řešil ještě v období první republiky, byla novorozenecká a kojenecká úmrtnost. Jak píše Milena Lenderová v tematické řadě *Dětství*, tak na konci 18. století se 15 let dožilo cca 50 % narozených dětí, na konci 19. století už to bylo 66 %. Důvody tohoto stavu byly špatné hygienické poměry, hmotná a morální bída, nedokonalá příprava a nedbalost porodních bab, ale i například pověry.⁹

Změny k lepšímu byly viditelné až po roce 1910, díky modernizovanému zdravotnictví. Šlo o preventivní prohlídky a různá hygienická opatření. „*Dámy Marie Riegrové konaly návštěvy v bytech pražské chudiny... Objevovaly přitom často v nezdravých přeplněných místnostech děti i dospělé s nemocemi, o nichž věděly, že jsou nakažlivé. Upozorňovaly tedy pražské městské lékaře a požadovaly od nich sanitární opatření, často i proti vůli zanedbané rodiny.*“¹⁰ I tomuto bylo zapotřebí zamezit, aby si rodina zbytečně nepřenašela choroby. Pokud zapomeneme na první světovou válku, celková úmrtnost stále klesala.

V 19. století se očividně rodilo více dětí než v dnešní době. Důvodem bylo to, že byly tabu jakéhokoliv antikoncepční přípravky. Podle katolické církve, ve které byla většina obyvatel, to bylo považováno za hříšné chování. Až v polovině 19. století dokázala aspoň část obyvatelstva zvládnout hřích z antikoncepce, a tím se snižovala natalita. Mnoho lékařů také vědělo, že pokud žena trpí nějakou vážnou chorobou (např. tuberkulóza), mohla by v případě těhotenství i umřít. To samozřejmě doktoři nechtěli, a proto doporučovali sexuální abstinenci, to bohužel nemělo úspěšnost, protože páry to nevydržely. Proto si ženy dělaly různé výplachy, například octovou vodou.¹¹

⁷ NOVÁKOVÁ, Olga. Úmrtnost kojenců a mladších dětí v 19. a 1. polovině 20. století. In *Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje*. Praha: Český statistický úřad 2003, 45, č. 3. s. 178. ISSN 0011-8265.

⁸ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 228. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

⁹ Tamtéž, s. 228.

¹⁰ FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 203. ISBN 80-204-0283-7.

¹¹ Historie antikoncepce. *Vitalia.cz* [online]. Poslední aktualizace 10. 10. 2017 [cit. 23. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.vitalia.cz/clanky/historie-antikoncepce-poceti-branil-krokodyli-trus/>

1.2 Péče o kojence a batolata

Jak už jsem zmínila v předchozích odstavcích, existovala řada faktorů, které ovlivňovaly život dítěte, například úroveň hygieny, spánek, výživa, péče rodičů, ale i odborná pomoc.

1.2.1 Po porodu

Po narození dítěte prvně měla porodní bába zjistit, jak na tom novorozenec je, jestli je na živu, nebo ne. Pokud jeho stav vypadal tak, že brzy zemře, mohla porodní bába provést nouzový křest. Proto u sebe musela vždy mít svčenu vodu. Pokud bylo dítě bez známek života, musela také zavolat lékaře a zahájit první pomoc. První pomoc obsahovala například poplácání po zadečku a zádech, postříkat dítě studenou vodou, dýchání z úst do úst, odstranění hlenu z dýchacích cest, pokud dítě na nic z toho nereagovalo, tak jako poslední možnost zvolila pokapání horkým voskem na břicho.¹²

Předčasné porody v 19. století nekončily většinou dobře. Pokud dítě přežilo, bylo potřeba mu pomoci v termoregulaci, proto se v domě musela držet stálá teplota, nahřívaly se peřinky nebo se do postýlky dávaly nahřívací láhve. Rodiče musely nějak nahradit dnešní inkubátory, které v té době ještě neexistovaly. Jako první se objevily v roce 1857 ve Francii. Na území českých zemí se poprvé inkubátor objevil v roce 1908.¹³

Když se dítě narodilo v pořádku, tak prvním úkolem po porodu bylo ustřížení pupeční šňůry, nejlépe dezinfikovanými nůžkami, a poté obvázání vzniklého pahýlu. „*Pupeční pahýl měl prý magickou moc, a když odpadl, pověra jej velela uschovat; jedině tak bude prý dítě zdravé. Schovával se mezi rodinné poklady, někteří otcové jej nosili u sebe, například v náprsní kapse. Lékaři byli jiného názoru, doporučovali jeho spálení. Křížek odmítá zvyk zakopat odpadlý pupečník ... na zahradě, jak se dělalo na venkově.*“¹⁴ Po vykoupání novorozence se novorozenec poprvé přikládal k prsu. Jak se uvádí v knížce *Radostné dětství*, ještě v 18. století bylo normální, že se u prvního kojení dávalo přednost kojné, i když chtěla

¹² LENDEROVÁ, Milena; RÝDL Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 92. ISBN 80-7185-647-9.

¹³ Tamtéž, s. 92-93.

¹⁴ Tamtéž, s. 94.

matka kojit. V té době se ještě věřilo, že kolostrum¹⁵ je pro dítě nezdravé. Toto tvrzení odmítal nejprve Antonín Jungmann¹⁶, později i celá medicína 19. století.¹⁷

1.2.2 Křest

„V křesťanském společenství je křest považován za první a nejpotřebnější svátost, v níž se člověku odpouští dědičný hřích a uděluje posvěcující milost. Byl nejdůležitější z přechodových rituálů spojených s narozením; teprve pokřtěné dítě se stávalo dcerou či synem Kristovým, článkem křesťanského společenstva.“¹⁸ Křest po narození byl co nejrychleji. Jen jak byli pozváni příbuzní a přátelé, mohly se křti konat. Za kmotry si rodiče často vybíraly z přátel, příbuzných (často to byli bohatí příbuzní), nebo například si vybírali slavnou osobnost z jejich lokality. Hned po rodičích byl pro dítě nejdůležitější kmotr. V případě smrti měl dohlížet na výchovu kmotřence. Mezi kmotrem a kmotřencem nemohl být uzavřen sňatek.

Při křtu vstoupilo dítě do církve a získalo vlastní jméno. Jeho jméno bylo ovlivněno několika faktory. Například tím, z jaké vrstvy společnosti je (šlechtické dítě mělo více křestních jmen). Dítě dostávalo jméno dost často po svém rodiči nebo po kmotrovi. Stávalo se také velmi často, že rodiče jméno využily několikrát. Když jim třeba umřela Kateřina, neměly problém s tím další dceru pojmenovat opět Kateřina.

1.2.3 Každodenní péče o kojence

Největší část dne u kojenců zaplňovalo kojení. Kojení bylo velikým tématem již před 19. stoletím. Nejčastěji se najímaly kojné. Probíhalo to ve všech Evropských státech. Více ale v katolických než protestantských. Například v Paříži to bylo naprosto normální, protože prý nebylo zdravé kojit děti ve městech, kde nebylo správné ovzduší. Proto byly často děti posílány na venkov k nájemným kojným a až po čase se vracely domů k rodičům. Proto se i

¹⁵ „Kolostrum je bílkovina, kterou produkují mléčné žlázy savců cca 24 - 48 hodin po porodu. Tato tekutina obsahuje všechny složky, které zajistí zdraví a energii novorozence.“

Kolostrum- znovu objevená síla přírody pro posílení imunity. *Prirodnilekarna.cz* [online]. [cit. 4. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.prirodnilekarna.cz/clanky-kolostrum-znovu-objevena-sila-prirody-pro-posileni-imunity.html>

¹⁶ Antonín Jan Jungmann byl český lékař. Věnoval se také často překladu z německého jazyka. Byl mladším bratrem Josefa Jungmanna.

Antonín Jan Jungmann. *Wikipedia.org* [online] Poslední aktualizace 2. 12. 2021 [cit. 4. 3. 2022] Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Anton%C3%ADn_Jan_Jungmann

¹⁷ LENDEROVÁ, Milena; RÝDL Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 109. ISBN 80-7185-647-9.

¹⁸ Tamtéž, s. 95-96.

často stávalo, že děti u kojných umřely a rodiče se to dozvěděli o něco déle. Ve Francii toto bylo zvykem i ve střední vrstvě. Naopak v českých zemích bylo nutné, aby kojná bydlela společně s rodinou ve stejném domě.

Kojné byly velmi často svobodné matky. Jejich jediná možnost, jak si vydělat nějaké peníze bylo buď pracovat v továrně nebo kojit cizí dítě. Pokud měla malé dítě, byla pro ni jistá výhoda vzít si k tomu ještě cizí dítě, a tím si vydělávat peníze, aby nemusela skončit na ulici. Lékařské časopisy nabádaly rodiny, ať se ke kojným chovají dobře. Například paní Zapová¹⁹ napsala ať se ke kojným rodiny chovají dobře, ať ji splní vše, co by chtěla, protože nikdy kojné nedokážou splatit to, co pro ně dělá.²⁰ Dále třeba pan Víták²¹ tvrdí, že je potřeba se ke kojné chovat dobře, ale obezřetně, aby kojná pochopila, že je v domě stále jen služebná a nezačala si dělat, co chce.²² Občas si kojná byla vědoma svého postavení a zneužívala toho. Ke své zaměstnavatelce se ne vždy chovala s respektem.

U urozených rodin si matka kojnou vybírala. Za výbornou kojnou považovala ženu, která žila na venkově, byla mladá a měla dítě narozené v přibližně stejnou dobu. Tato venkovanka samozřejmě své vlastní dítě musela krmit umělou výživou, protože bylo nevhodné, aby dítě z venkova bylo kojeno ze stejného prsa jako urozené dítě.

Největší vliv na výběr kojné měli samozřejmě lékaři. Ti měli přesné představy, jak by měla kojná vypadat. „... trvali lékaři na tom, aby kojná byla silná, zdravá a čistotná, měla zdravou barvu, příjemný výraz, zdravé oči a zuby, husté vlasy a (ve většině příruček) velká ňadra. Ještě důležitější byla kvalita mléka. ... Za nejbezpečnější znak kvality mléka považuje viditelné zdraví dítěte.“²³

Na přelomu 19. a 20. století se zvýšila vlna nespokojenosti s nájemnými kojnými. Lékaři byli zásadně proti. Dost často odsuzovali ženy z lehkomyšlnosti a z pohodlnosti. Mnoho lékařů tvrdilo, že za to mohla sílící emancipace. Například doktor Adalbert Czerny tvrdil, že pokud žena nekojí, tak již v prvním roce prohlubuje propast mezi matkou a dítětem,

¹⁹ Honorata Zapová byla polská šlechtična, která se provdala za českého historika Karla Vladislava Zapa.

Honorata Zapová. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 16. 7. 2021 [cit. 4. 3. 2022]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Honorata_Zapov%C3%A1

²⁰ LENDEROVÁ, Milena; RÝDL Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 118. ISBN 80-7185-647-9.

²¹ Antonín Konstantin Víták byl český spisovatel a pedagog. Byl například autor dějin města Dvora Králové. Založil pedagogický časopis „Pěstoun“.

Antonín Konstantin Víták. *Databazeknih.cz* [online]. [cit. 4. 3. 2022]. Dostupné z:

<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/antonin-konstantin-vitak-114408>

²² LENDEROVÁ, Milena; RÝDL Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 118. ISBN 80-7185-647-9.

²³ Tamtéž, s. 115-116.

kteřá nejspíše nepůjde napravit.²⁴ Matky začaly postupně své vlastní děti kojít. Určitý podíl na tom mělo zjištění, že ve skandinávských zemích, kde matky běžně své děti kojily samy, byla nízká kojenecká úmrtnost.

Na začátku 20. století se o kojení začalo zajímat samo vídeňské ministerstvo vnitra. To se snažilo podpořit kojení matek. Například v roce 1906 české místodržitelství začalo oslovovat lékaře, aby podporovali kojení a seznamovali s tím matky. Díky této propagaci, čím dál více matek své vlastní děti začaly samy kojít. Největší úpadek kojných byl zaznamenán s vynálezem umělé výživy pro kojence. Tato profese však nezmizela úplně. Ještě v roce 1924 byl vytvořen zákon, který „... zakázal kojení cizího na úkor vlastního dítěte: matka žijícího dítěte mladšího čtyř měsíců nesměla být přijata za kojnou a nesměla přijmout místo kojné, pokud jí nebyla dána možnost zároveň kojít i vlastní dítě.“²⁵

Pokud matka nemohla své dítě kojít a rodina byla příliš chudá, museli své dítě krmit umělou výživou. Bohužel ještě na přelomu 19. a 20. století to nebyla kvalitní výživa. Proto statistiky uvádí, že děti, které byly krmeny pouze umělou výživou, měly úmrtnost do jednoho roku života až 60 %. Rodiny se tedy snažily nalézt, co nejlepší náhradu mateřského mléka. Hodně se mluvilo o kozím mléku. Bohužel tam šlo o to, že nevydrželo dlouho čerstvé. Proto se doporučovalo přikládat kojence přímo pod kozu.²⁶ Nejčastěji se však užívalo kravské mléko. Toto mléko se muselo ředit. Ředilo se nejrůznějšími odvary z bylin nebo například hovězím vývarem. Neředité mléko dítě mohlo pít až přibližně v šesti měsících.

Mléko nebylo ale jedinou součástí výživy dítěte. Dítě jedlo také obilninovou kaši nebo polévku z rozvařeného bílého pečiva. Když dítě povyroستlo, byla doporučena masová polévka nemastná a nesolená. Dále byla doporučena také kaše z krupice.²⁷ Velké usnadnění přišlo s tím, když se někteří lidé začali zaměřovat na výrobu dětské výživy. Například v roce 1867 vzniklo Nestlé, které se o 9 let později od svého vzniku zaměřilo i na kondenzované mléko.

1.2.4 Dětský svět

Před 19. stoletím ještě bylo běžné, že děti svůj dětský pokoj neměly. Šlechtické děti sice svůj pokoj měly, ale nebyl to typický dětský pokoj s dětským nábytkem. U venkovských rodin bylo obvyklé, že byla obyvatelná pouze světnice, kde se odehrával celý život rodiny a malé děti tam měly pouze svoji kolébku. Například malá batolata se mohla batolit po celé světnici nebo venku se staršími sourozenci. Za první dětský nábytek, když nepočítáme

²⁴ Tamtéž, s. 113.

²⁵ Tamtéž, s. 121.

²⁶ Tamtéž, s. 122.

²⁷ Tamtéž, s. 126-127.

kolébky a chodítka, by se dala považovat dětská židlička, aby mohly jíst děti u stolu s dospělými. První firma, která se zajímala o dětský nábytek, byla firma Thonet, která existovala od poloviny 19. století, Tato firma vyráběla křesílka, stolky, kolébky, sedací soupravy a již zmíněné dětské židličky ke stolu.²⁸

Velký rozmach v 19. století zažily hračky. Přicházelo se na nové materiály, z kterých mohly být hračky vyráběny, například kaučuk. Hračky, které se hodně vyráběly byly například panenky, miniatury různých pokojů nebo domečků, koně, dřevěná ale i textilní zvířátka, díky průmyslové revoluci se staly populární i vláčky nebo automobily.²⁹ Kojenci si nejčastěji hrály s různými chraštítky nebo figurkami zvířátek a batolata měla například míče, kuželky nebo různá vozítka na tahání. Hračky však nebyly automatické. Některé chudé rodiny na ně neměly. Děti hračky dostávaly třeba jen k narozeninám od rodičů, prarodičů nebo některých příbuzných. Také se v 19. století rozšířil zájem o dětské knihy. Do té doby knihy s dětskou tematikou nebyly. Spisovatelé pochopily, že děti je potřeba zaujmout, rozesmát nebo rozbřčct. Bylo dobré jim popisovat příběhy z jejich prostředí, které dobře znaly nebo naopak z dalekých zemí. Aby děti kniha opravdu zaujala, bylo potřeba používat hodně ilustrace, díky tomu si knihy mohly prohlížet už malá batolata. Děti také rády příběhy poslouchaly od svých rodičů. V polovině 19. století vznikl první dětský časopis Včelka, který zde byl jen pár let. Na tento časopis však hned navázaly další dětské časopisy.

To, co jsme konstatovaly v této kapitole, platí pro děti, které vyrůstaly ve více či méně stabilizovaném rodinném prostředí. Lišilo se samozřejmě v závislosti na sociálním postavení rodičů, v zásadě ale bylo schopné poskytnout kojenci či batoleti odpovídající péči. Tak tomu ale nebylo pokaždé. Na to se zaměříme v následující kapitole.

²⁸ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 309. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

²⁹ Tamtéž, s. 309.

2 CHARITATIVNÍ PÉČE O DĚTI – VZNIK MATEŘSKÝCH ŠKOL A JESLÍ, JEJICH ZŘIZOVATELÉ A VYCHOVATELKY

2.1 Anglie

S počátkem průmyslové revoluce nastala otázka, kde sehnat levnou pracovní sílu. Do továren byly posílány ženy i s jejich staršími dětmi. Nevědělo se ale, co s malými dětmi. Jako první to vyřešil Robert Owen³⁰ v Anglii v New Lanarku roku 1816. Vytvořil tzv. *Institut pro výchovu charakteru*. Byla to škola, jejíž součástí byla i dětská škola, která byla pro děti předškolního věku. Tato dětská škola byla rozdělena do dvou věkových skupin a to pro 1–3 leté a 3–6 leté.³¹

Smyslem této školy nebylo jenom poslat matky do práce, ale i vymanit chudé děti z bídneho prostředí. Dítě díky této instituci dostalo teplé jídlo, čisté oblečení a také děti denně myli.³² To byl také jeden z důvodů, proč tyto instituce pro předškolní děti začaly vznikat. Děti z bohatých poměrů v této době měly kojné a chůvy, proto nepotřebovaly další pomoc ve výchově.

2.2 Francie

Ve Francii vznikala péče o předškolní děti v tzv. *školách pletení*. O malé děti se zde staraly vychovatelky, mezitím co se zde učily starší děti plést. Tato škola je považována za předchůdce družin i mateřských škol. Zakladatelem této instituce byl Johann Friedrich Oberlin.³³ Friedrich Oberlin byl alsaský farář v chudé oblasti, ve vesnici Waldersbach. Tato oblast tehdy patřila Francii, ale Oberlin mluvil i psal německy. S pomocí této školy se snažil o zvýšení úrovně venkovského obyvatelstva. Tato instituce byla založena hlavně jako výchovná instituce. Měla děti naučit správnému chování, morálce, pracovitosti, náboženství, spisovné

³⁰ Robert Owen (1771-1858) – byl britský průmyslník, myslitel. Ve své továrně v New Lanarku (Skotsko) vytvořil školy, domy a knihovny pro lepší úroveň života dělníků. Zkrátil jejich pracovní dobu. Omezil ženské a dětské práce. Založil první veřejnou školku.

Robert Owen. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 31. 1. 2022 [cit. 10. 2. 2022]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Owen

³¹ ŠMELOVÁ, Eva. *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 38. ISBN 978-80-244-2238-1.

³² LENDEROVÁ, Milena; RÝDL Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: Paseka, 2006, s. 161-170. ISBN 80-7185-647-9.

³³ Johann Friedrich Oberlin (1740-1826) – byl alsaský filantrop a pastor ve Waldersbach (vesnice ve Francii). Oberlin po celý svůj život zlepšoval úroveň obyvatelstva po materiální nebo duchovní stránce. Podporoval stavbu silnic. Založil knihovnu, mateřské školy i běžnou školu.

J. F. Oberlin. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 25. 1. 2022 [cit. 10. 2. 2022]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/J._F._Oberlin

řeči a přátelství. Za svojí pílí při práci děti dostávaly malou odměnu, kterou přispívaly rodině.

34

Dále na Oberlina navázala paní de Pastoret. V roce 1802 založila v Paříži tzv. *salle d'hospitalité*, instituci pro nejmenší. Byli to vlastně jesle, které neměli jako nejdůležitější úkol výchovu, ale spíše funkci ochrannou.³⁵ V roce 1826 vytvořil Jan Cochin *Salles d'asile*, což byly vlastně opatrovny pro děti od 2 let. V této instituci měl Cochin v plánu snížit bídu a zamezit vzrůstající se zločinnosti u dětí z chudých poměrů a samozřejmě celkovou výchovu dítěte. Toto zařízení bylo známo svou tvrdou disciplínou, která se nelíbila pedagožce Marii Pape-Carpentierové.³⁶ Ta vytvořila také své zařízení, nazvaná také *salles d'asile*, ale s výchovnými plány přizpůsobenými potřebám dítěte. Díky svým skvělým znalostem v pedagogice byla později jmenována generální dozorkyní mateřských škol v Paříži.³⁷

2.3 Německo

V Německu se v roce 1802 objevuje první opatrovna ve městě Detmold. Zakladatelkou této opatrovny byla princezna Paulina von Anhalt-Berburg.³⁸ Tato žena založila opatrovnu na svém panství. Opatrovna byla zpřístupněna pro děti od jednoho do tří let. Princezna stála také při vzniku nemocnice nebo sirotčince.³⁹ Vrcholem těchto zařízení byla zařízení od Fridricha Wilhelma Augusta Fröbela, která ovlivnila budoucnost těchto zařízení na řadu desetiletí nejen v Německu, ale i v různých zemích, například i u nás.⁴⁰

³⁴ MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 27.

³⁵ ŠMELOVÁ, Eva. *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 40. ISBN 978-80-244-2238-1.

³⁶ Marie Pape-Carpantier (1815-1878) - byla francouzská vychovatelka. Celý život se snažila napravit chudobu, sociální nespravedlnost. Hrála důležitou roli ve změně francouzského školství. Psala mnoho článků. Ovlivnila paní Riegrovou, která si s ní dopisovala.

Marie Pape-Carpentier. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 8. 2. 2021 [cit. 24. 2. 2022]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Marie_Pape-Carpantier

³⁷ MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 28.

³⁸ RÝDL, Karel; ŠMELOVÁ, Eva. *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869-2011)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s.11. ISBN 978-80-244-3033-1.

³⁹ ŠMELOVÁ, Eva. *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 43. ISBN 978-80-244-2238-1.

⁴⁰ MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 29.

2.3.1 Friedrich Wilhelm August Fröbel

Friedrich Wilhelm August Fröbel se narodil 21. 4. 1782. Friedrich se narodil až jako šesté a také poslední dítě, protože krátce po porodu jeho matka zemřela. Jeho starší sourozenci postupně rodinu opouštěli a vytvářeli si vlastní, a právě proto se Friedrich cítil stále osamělý. Friedrichův otec, evangelický farář, si po smrti své první ženy našel druhou. Ta ale bohužel Friedrichovi matku nikdy nenahradila. Proto Friedrich i ve svých pozdějších spisech označuje mateřskou lásku za velmi důležitou podmínku správné výchovy dítěte. Jeho otec nechtěl, aby si malý Friedrich hrál s ostatními dětmi ve vesnici, a proto ho nechával ve své pracovně, nebo na zahradě. Vliv na Friedrichovo nešťastné dětství mělo i to, že ho otec zapsal do dívčí školy, čímž ho zesměšnil. On o to víc ale dřel v učení a postupně se stal učitelovým pomocníkem. Z tohoto stylu výchovy nebyl nadšený bratr jeho zemřelé matky, který si Friedricha na 4 roky vzal k sobě. Tam, jak Friedrich popisuje zažil volnost, kdy si mohl hrát s ostatními dětmi. Když přehlédneme tyto 4 roky, celkově Friedrichovo dětství nebylo šťastné.⁴¹

V mládí se Friedrich vyskytl ve Frankfurtu nad Mohanem. V té době byly zakládány pedagogické zařízení podle myšlenek pana Pestalozziho.⁴² Friedrich se do těchto zařízení přihlásil a stal se učitelem. V této době nebylo ještě zapotřebí mít potřebné vzdělání. Tato práce ho začala naplňovat a tvrdil, že našel smysl svého života. I přesto, že ho práce naplňovala, chtěl nalézat nové cesty pedagogiky, což mu nebylo umožněno. Proto se stal soukromým vychovatelem.⁴³

Ve svých 34 letech si Fröbel zakládá vlastní výchovné zařízení. K tomuto kroku ho podpořil i ten fakt, že jeho bratr zemřel a zůstalo po něm 5 synů. V této době se ženil a také píše svou knihu *O výchově člověka*. Tato doba se dá brát jako vrchol Fröbelova života.

V ústavu se žáci setkávali s tělesnou výchovou, estetickou výchovou, náboženstvím a samozřejmě prací, která zahrnovala hygienu, drobné práce v ložnici, jídelně nebo i péči o vlastní oblečení.⁴⁴

Ústav se později setkal s kritikou, která označila tento ústav za hnízdo rebelantů. Po této kritice mnoho platících žáků odcházelo, protože se rodiče báli. Když se ústav dostal

⁴¹ FRÖBEL, Friedrich. *O výchově člověka*. Praha: SPN, 1982, s. 5-7. Z dějin pedagogiky.

⁴² Johann Heinrich Pestalozzi byl švýcarský pedagog a edukační reformátor. Jedná se o velmi významného pedagoga hned po Janu Komenském. Jako velmi důležité považoval vzdělání v rodině už před školní docházkou.

Johann Heinrich Pestalozzi. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 24. 11. 2022 [cit. 28. 5. 2023]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Heinrich_Pestalozzi

⁴³ Tamtéž, s. 10.

⁴⁴ Tamtéž, s. 12-14.

k hospodářskému zániku, předal Friedrich ústav svým přátelům, a sám se odstěhoval do Švýcarska. Tam chvilku vedl sirotčinec, ale po nějaké době se z rodinných důvodů vrátil zpět do Německa.⁴⁵

V Německu se věnoval tzv. „dárkům“. Byl to dětské hračky různého tvaru, které byly určeny pro laické použití. Chtěl díky těmto hračkám ukázat rodičům, jak mají své děti rozvíjet. Později vznikl i speciální obchod, kde se tyto hračky vyráběly i prodávaly. Například prvním dárkem byl barevný míč.⁴⁶

Friedrich tyto hračky jezdil různě propagovat. Byl například i v Drážďanech, kde se to moc líbilo a v roce 1839 zde bylo založeno první zařízení Fröbelovského typu. K tomu zařízení začala hned vznikat další. Tyto zařízení se později začaly nazývat dětskými zahrádkami a vychovatelky nazýval zahradnicemi. V Drážďanech vytvořil také zaškolovací kurz, kde si děti hrály s ženami právě pomocí Fröbelových návodů. Kládl se zde důraz na hru, nejrůznější cvičení nebo například pohybové aktivity.⁴⁷

Na sklonku jeho života byly v roce 1851 zrušeny dětské zahrádky na příkaz ministra Raumera, kvůli tomu, že jsou prý ateistické a Fröbel zde prý kazil děti. Toto nařčení se ho velmi dotklo a už neměl sílu bojovat. Umřel v roce 1852 a bohužel se nedožil toho, že jeho dětské zahrádky byly opět povoleny v roce 1860.⁴⁸

Zařízení Fröbela jsou už dost podobné dnešním školkám. Pro Fröbela byla nejdůležitější dětská hra, podle něj je hra „nejčistší, nejduchovnější tvorbou člověka na tomto stupni a současně vzorem a zpodobněním veškerého lidského života...Ve hře jsou prameny všeho dobrého a dobro z ní vychází. Dítě, které si hraje řádně, samostatně, tiše a vytrvale – vytrvale až do tělesné únavy – bude jistě řádným, tichým a vytrvalým člověkem, obětavě napomáhajícím cizímu i vlastnímu blahu“.⁴⁹

2.4 USA

V USA vznikly první zařízení až v polovině devatenáctého století. Byly založeny emigranty z Německa, kteří se sem přesunuli roku 1848 nebo společností Concord School of Philosophy. Jedna z členek této školy měla velmi blízko k Fröbelovým myšlenkám a po

⁴⁵ Tamtéž, s. 16.

⁴⁶ Tamtéž, s. 17-19.

⁴⁷ Tamtéž. S. 20-22.

⁴⁸ Tamtéž, s. 24-26.

⁴⁹ MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 30.

návštěvě Evropy zavedla tyto myšlenky do praxe v Americe.⁵⁰ První americkou dětskou zahrádku založila Margareta Schurzová v roce 1856 ve městě Watertown.⁵¹

2.5 Rakouské císařství a pozdější Rakousko-Uhersko

V tehdejším Rakouském císařství první opatrovna vznikla v Budíně v roce 1828. V roce 1829 vznikla opatrovna v Banské Bystrici.⁵² Obě založila Tereza Brunswick-Korompová.⁵³ V průběhu celého 19. století na území Rakouského císařství a později Rakouska-Uherska, vznikaly různé instituce pro malé děti, které měli částečně nahradit domácí péči. Vznikaly zde nalezince pro odložené děti a nemanželské, sirotčince pro děti bez rodičů a dětské nemocnice pro dlouhodobě nemocné děti. Tyto zařízení byly ale pro děti, které žily v mimořádných podmínkách.⁵⁴ Pro děti z obyčejných podmínek, které potřebovaly výchovu a klasickou péči zde byly opatrovny, dětské zahrádky, mateřské školy a jesle.

Opatrovny, jak už bylo zmíněno výše, měly původ v Anglii. „*Účelem opatroven bylo zajistit péči dětem zaměstnaných rodičů, děti rozvíjet v oblasti sebeobsluhy, vést je v k péči o čistotu a ke slušnému chování. Opatrovny neměly (na rozdíl od mateřských škol) připravovat děti na školní vyučování.*“⁵⁵ První opatrovna vznikla roku 1832 v Praze na Hrádku a druhá v Karlíně. Opatrovnu na Hrádku tehdy vedl Jan Vlastimil Svoboda.⁵⁶ J. V. Svoboda napsal knížku Školka. Ta popisovala výchovný program českých opatroven. Svoboda si převzal některé myšlenky od L. Chimaniho, ale především navazoval na myšlenky Jana Ámose

⁵⁰Tamtéž, s. 32.

⁵¹ RÝDL, Karel; ŠMELOVÁ, Eva. *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869-2011)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s.12. ISBN 978-80-244-3033-1.

⁵²Tamtéž, s.15.

⁵³ Tereza Brunswick-Korompová (1775-1861) – Narodila se v Bratislavě. Byla to velmi inteligentní žena, která uměla 5 jazyků a výborně hrála na klavír. Během svých cest se ve Švýcarsku seznámila s J. H. Pestalozzím. Po návratu podle jeho vzoru vytvořila svou první opatrovnu (Budín 1828). V roce 1847 na území Uherska existovalo již kolem 70 zařízení, které vznikly díky Tereze.

KAZIMUROVÁ, Kateřina. *Vývoj a proměny předškolního vzdělání v „dlouhém 19. století“*. [online] Praha, 2021 [cit. 2022-02-09]. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph. D. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/150264/130315591.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁵⁴MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 34.

⁵⁵ ŠMELOVÁ, Eva. *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 48. ISBN 978-80-244-2238-1.

⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, s. 37. ISBN 80-7194-756-3.

Komenského. Další opatrovny vznikly na pokyn českého purkrabího Karla Chotka z roku 1835, kde vyzval krajské hejtmany k vytvoření humanitních ústavů neboli opatroven dítek.⁵⁷

První dětská zahrádka, podle vzoru Fridricha Fröbela, vznikla v Praze ve Spálené ulici roku 1864. To nejpodstatnější na těchto zařízeních bylo poněmčování dětí. Tyto zahrádky byly placené, proto byly prvně určeny pro bohatší děti. Toto platilo do té doby, dokud zahrádky zakládali jednotlivci. Později, kdy zahrádky začaly zakládat instituce (např. německý spolek Schulverein), byl umožněn přístup i chudším dětem. Kvůli poněmčování dětí se tyto zahrádky setkaly s odporem vlastenců.

Podobně na tom byly první jesle, které byly také německé. Ty vznikly ale o pár let dříve, a to v roce 1854 také v Praze. Proto roku 1884 Marie Riegrová (dcera Františka Palackého) založila v Praze české jesle. V jeslích byla dětem poskytnuta racionální péče, hračky, vhodné jídlo, základy náboženství. V českých jeslích se dětem říkaly české říkanky nebo se zpívaly české písničky.⁵⁸ Marie Riegrová chtěla splnit dva cíle: „... *pomoc sociálně potřebným rodinám a odvrácení hrozby „poněmčování“ českých dětí ve výchovných zařízeních jazykově německých.*“⁵⁹

Jak už jsem již zmínila, tak první české jesle byly založeny roku 1884. Vznikly v budově bývalé školy u sv. Ducha v Dušní ulici. Do těchto jeslí byly přijímány děti pracujících matek. Zpočátku jesle nebyly moc oblíbené. Byla v tom hlavně počáteční nedůvěra matek k této instituci. Toto ale Marie Riegrová překonala a jesle se začaly postupně plnit. Jak se ale dochovalo z výročních zpráv, tak jesle plnily převážně „*děti velmi slaboučké a chřadnoucí, děti rodičů nemocných, děti souchotinářů, jichž otec umíral aneb byl mrtev, jichž matka musela pracovat, aby uživila celou rodinu, děti žen a děvčat opuštěných, děti rodičů nemajících stálého bydliště.*“⁶⁰

Postupně se jesle staly velmi populární a už jedny nestačily. „*Pod tlakem zvýšeného zájmu byly v roce 1885 založeny další jesle na Újezdě, v roce 1886 na Hradčanech a v dalším roce u sv. Petra (ty byly později přeneseny na Vyšehrad) a v Holešovicích.*“⁶¹ Zájem o jesle

⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009, s.193. ISBN 978-80-246-1683-4.

⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena; RÝDL Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 161-170. ISBN 80-7185-647-9.

⁵⁹ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 301. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

⁶⁰ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892, s. 113.

⁶¹ RÝDL, Karel; ŠMELOVÁ, Eva. *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869-2011)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s.30. ISBN 978-80-244-3033-1.

byl opravdu obrovský, protože během 6 let se počet denní návštěvnosti zvedl o téměř 33 tisíc. Počáteční návštěvnost v roce 1884 byla 4 081.⁶²

Marie Riegrová-Palacká byla velmi důležitá osoba v této době. Díky ní vzniklo mnoho institucí, jak mateřské školy, tak jesle, které mohlo využívat mnoho dětí. Po vydání díla „Školka“ od autora Jana V. Svobody, přišla obrovská kritika z pohledu, právě již zmíněné Marie Riegrové. Vůbec se jí nelíbila představa, že by děti měla svěřit mužům. Navrhovala se vydat cestou podle vzoru Francouzských mateřských škol, které viděla na vlastní oči, nebo podle myšlenek Jana Ámose Komenského. Navrhovala také poslat dvě ženy do Francie na studijní cestu. Tento návrh prošel a roku 1868 se na studijní cestu vydala Barbora Ledvinková a Marie Müllerová.⁶³ Barbora i Marie ve Francii složily potřebné zkoušky a mohly se stát kvalifikovanými pěstounkami v Čechách.⁶⁴ Po návratu do Čech v roce 1869 byla založena mateřská škola U Svatého Jakuba v Praze, kterou Barbora a Marie vedly.

O malé děti se ve velkém staraly také řeholní řády. Málo bylo ale jeslí, které vedly řeholní řády, a proto je můžeme jmenovat konkrétně. Chudé školské sestry de Notre Dame měly opatrovnu spojenou s jeslemi v Jenišovicích (okres Jablonec nad Nisou). Karmelitky Božského Srdce Ježíšova měly sirotčinec s jeslemi v Mostě. Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského měly jesle v Boru (okres Tachov).⁶⁵

Říšský zákon z roku 1869 byl velmi důležitý pro vývoj školství. Tento zákon je více známý pod názvem „*Hasnerův zákon*“. „*Zákon vedle řady pokrokových rysů (zavedení povinné školní docházky pro veškerou mládež do 14 let, vymanění školy z područí církve a její podřízení státu, přibližování obsahu vzdělání novému poznání i potřebám života, zřízení ústavů pro učitelské vzdělání, upevnění postavení učitelů, zdůraznění povinnosti obcí zřizovat a udržovat školy obecné i měšťanské) přinesl také zdůraznění významu předškolních institucí...*“.⁶⁶

Na tento zákon zareagovalo ministerstvo záležitostí duchovních a vyučování předpisem č. 4711, vydaným v roce 1872. V tomto předpise se vyjadřovalo mnoho stanovisek k podstatným problémům. „*Především se tu rozlišuje funkce mateřských škol, opatroven a*

⁶²Tamtéž, s. 30.

⁶³Tamtéž, s. 22.

⁶⁴LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 301. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

⁶⁵ČÁŇOVÁ, Eliška. *Činnost řeholních řádů a kongregací v Čechách (1848-1918)*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1997. ISBN 80-85475-36-7.

⁶⁶MÍŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 44.

jeslí a určují jejich vzájemné vztahy, Opatrovny a jesle jsou ústavy ošetrovací, což odpovídá charakteru prvopočáteční výchovy.“⁶⁷

⁶⁷ Tamtéž, s. 45.

3 MARIE RIEGROVÁ A PRAŽSKÉ JESLE

„Marie Riegrová byla z těch silných povah, které nepotřebují hledati povzbuzení, opory a posily v uznání jiných. Vše, co vnikalo k ní ze světa zevního, sotva dotklo se povrchu její mysli – nikdy ani na krok nedovedlo ji odchýliti od cesty, kterou kráčela, vedena hlasem srdce svého, vroucně milujícího a hluboce zbožného. Síla k činům, k hrdinnému sebeobětování prýštila z hloubi její duše, bylať to nezdolná energie lásky.“⁶⁸ Takto svou matku popisuje její dcera Marie Červinková.

3.1 Dětství

Marie, tehdy ještě Palacká, se narodila 18. dubna 1833 jako druhorozené dítě. Její rodiče byli Terezie a významný český historik a politik František Palacký. Tito dva se měli velmi rádi, a proto Marie vyrůstala ve spokojené rodině a měla šťastné dětství. Jako důkaz jejich lásky může být například i to, že paní Palacká byla velmi slabá a často nemocná, nejhůř na tom byla, když byla zima, a proto ji vždy František Palacký odvedl do Nizy (dnešní město Nice), aby tam přečkala zimu.⁶⁹

Marie už si v té době psala deníky, kde popisuje pocity z cest. Tyto deníky jsou psány převážně česky, ale objevuje se zde i francouzština. Uměla dobře i německy, takže již jako mladá dívka ovládala tři jazyky. Přestože Marie byla velmi vzdělaná, nikdy nechodila do školy. Bylo to z toho důvodu, že Palacký patřil mezi pražskou honoraci, jejichž děti se učily doma. Měla tedy domácí učitele. Učitelem náboženství byl páter František Schneider. František byl velmi ovlivněný myšlenkami Bernarda Bolzana.⁷⁰ Ten později Riegrovi oddal. Jejími dalšími učiteli byl například český hudební skladatel Bedřich Smetana nebo česká malířka Amálie Mánesová.⁷¹

3.2 Manželství

Když bylo Marii přibližně 17 let, začal ji navštěvovat čím dál častěji František Ladislav Rieger. Ten se zde samozřejmě objevoval i předtím, protože byl spolupracovník

⁶⁸ Marie Riegrová Palacká. *Akropolis.cz* [online]. [cit. 10. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.akropolis.cz/content/marie-riegrova-palacka>

⁶⁹ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892, s. 12.

⁷⁰ Bernard Bolzano (1781-1848) – byl český kněz, filozof a matematik. Jeho životní heslo bylo: „být šťastný a jiné dělat šťastnými.“

Bernard Bolzano. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 31. 1. 2022 [cit. 14. 2. 2022]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Bolzano

⁷¹ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892, s. 15-18.

Františka Palackého, takže se už předtím znali. František Rieger se do ní zamiloval. Marie se ale nedala dobýt tak rychle. Když na podzim roku 1852 odjížděla s matkou do Nice, slíbila panu Riegerovi, že mu bude odepisovat na jeho dopisy. Psali si často a díky tomu se hodně poznali. Rieger jí jednou napsal: „*povznášejíc se vzhůru lehkou nohou odstrkujete od sebe svět se vším prachem a kalem jeho. Vy jste příliš veliká básnířka v srdci svém musíte se již konečně odhodlati vstoupiti do tohoto světa hříšného a poznati lidi také jací jsou. Troufáte si s mým průvodem na tento hluk světa se vydati?*“⁷² Skoro to stejné o ní tvrdila i její matka.

Když se na jaře 1853 vrátila celá rodina ze zahraničí, začala se připravovat svatba, která se konala 15. srpna 1853. Bylo to šťastné manželství. Shodovali se v mnohém, například je pojily stejné životní cíle. Také měli stejné myšlenky. Přestěhovali se do domu Mariiných rodičů. Z tohoto kroku měla samozřejmě radost, protože mohla pomáhat svým rodičům. První roky manželství se paní Riegrová starala o své tři děti (Marie, Bohuslav, Libuše) a nemocnou matku. Po smrti její matky se její otec František Palacký odstěhoval k nim do jedné domácnosti a jeho dcera se starala i o něj.⁷³

3.3 Zapojení do veřejného života – dobročinnost a spolek sv. Ludmily

Poté, co paní Riegrové trochu odrostly děti, mohla se díky svému muži, který se v politice objevoval už od 40. let, začít věnovat veřejnému životu a dobročinnosti. Její první zviditelnění proběhlo díky dceři Karla Havlíčka Borovského, která náhle osiřela a paní Riegrová se rozhodla založit sbírku na pomoc. Díky této sbírce se paní Riegrové začali ozývat i další lidé s žádostí o pomoc. Udělala i například sbírku na chrám sv. Cyrila a Metoděje. Tyto sbírky jí samozřejmě vycházely i díky známostem, které měla od otce a svého manžela. Riegrová ráda pomáhala, ale nerada se ukazovala na veřejnosti a hovořila. Její dcera o ní napsala: „*Co mysl její nejvíce vábilo byla činnost tichá a plodná, nikoli horování slovy a okamžité rozplameňování citů, které po rychlém vzplanutí nezanechává výsledků trvalých. I nejvzletnější a nejohnivější slova, nebyla-li spojena se skutky, neměla ceny v jejích očích.*“⁷⁴

Marie Riegrová se později přidala ke spolku sv. Ludmily, což byl jediný ženský spolek v Praze do šedesátých let 19. století. Jednatelkou tohoto spolku se stala v roce 1865. Tento spolek se předtím, než přišla paní Riegrová, zabýval pouze chudými vdovami, kterým spolek poskytoval jídlo, a chudými děvčaty, která se díky spolku učila plést a šít. Paní sekretářka ze spolku tvrdila, že když Marie Riegrová přišla ke spolku, tak vystrašila starší

⁷² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892, s. 22-23.

⁷³ Tamtéž, 30-35.

⁷⁴ Tamtéž, s. 44.

členky, které měly rády svůj klid a důkladně celým spolkem zatřásla.⁷⁵ Marie Riegrová ve spolku zavedla různé odbory, odbor matek a opatrovnic, odbor školní, odbor průmyslu. Díky odborům si všechny ženy rozdělily práci a každá se věnovala jen konkrétní věci.

Marii Riegrovou hodně trápilo vzdělání chudých dívek. Sice v Praze byla jedna vyšší dívčí škola, ale ta se nezajímala o chudé dívky. Představovala si, že by měla existovat průmyslová a výrobní ženská škola, kde by se dívky vyučovaly ženským pracím. Proto předložila svůj návrh průmyslové školy celému spolku. Tento návrh byl schválen. Do této školy měly být přijímány jen dívky z nejhudších oblastí. Chtěla díky této škole nabídnout dívkám lepší budoucnost. Paní Riegrová tento úkol, založit školu, brala velmi vážně. Jde to poznat i z mnoha dopisů, které psala do zahraničí a radila se s různými lidmi, jak by ta škola měla vypadat. Také ji hodně zaleželo na tom, aby se více používala čeština. „*Jednou z prvních péčí Riegrové bylo, aby protokoly schůzí výborových, které dříve vedeny byly po německu, psány byly na dále po česku(.) Taktéž vyhradila sobě, aby se ve plánu školy výslovně vytklo, že vyučování musí vždy býti české.*“⁷⁶ Škola poprvé otevřela v květnu 1865. Škola nabízela mnoho oborů: „*... žákyně si mohly zvolit určitý obor podle svých schopností a zájmů: krejčovství, knihvedení a účetnictví živnostenské, počítání, grafické práce (kaligrafie a kreslení), malba na sklo a porcelán, knihařství, slaměnkářství, prýmkařství.*“⁷⁷

V jednom dopise, který paní Riegrová psala do Paříže říká: „*Od té chvíle, kdy vedu ústav sv. Ludmily, měla jsem mnoho příležitostí seznati bídu a neštěstí chudiny v přeplněných čtvrtích města. Toto seznání probudilo ve mně touhu poznati lépe dobročinnost francouzskou.*“⁷⁸ I její dcera o ní píše, že neodvrátila zrak i od té největší bídy, sama to viděla na vlastní oči, protože matku doprovázela při vyšetřování ve čtvrti Josefovské.⁷⁹ „*Riegrová přicházela na svých cestách i do bytů, kde nečistota plodí hnusné vyrážky, jinde opět, kde leželi nemocní chorobami nakažlivými, neštovicemi a tyfem, ale nic, ani pohled na znetvořenou lidskou podobu neodstrašil jí od těchto cest.*“⁸⁰ Také se po těchto zážitcích Marie Riegrová odpoutala od věcí, které do té doby měla ráda, například hudbu. Přišlo jí hloupé, když se někdo topí v bídě, aby ona hrála na harfu. Začala se starat vlastně už jen o chudobu

⁷⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri/Slon, 2005, s. 61. ISBN 80-7277-241-4.

⁷⁶ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892, s. 48.

⁷⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri/Slon, 2005, s. 63. ISBN 80-7277-241-4.

⁷⁸ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892, s. 59.

⁷⁹ Tamtéž, s. 58-59.

⁸⁰ Tamtéž, s. 148.

cizích. Začala se oblíkat obyčejně, přece jen by to nevypadalo dobře, kdyby velmi upravená dáma chodila do míst, které se nedaly nazvat jinak než díry.

Marie Riegrová velmi často narážela na to, že ženy neměly stálé zaměstnání. Jejich jediná možnost, jak si vydělat nějaké peníze, byly občasné práce. Mezi nárazové práce patřilo například praní prádla, nošení vody nebo posluhování. Toto byly velmi náročné práce, bohužel ne dostatečně placené.

Sen o tom se podívat do Paříže se jí splnil v roce 1867, kdy se tam vypravila se svým otcem a manželem. Dostali se sem díky světové výstavě v Paříži. Samozřejmě ji nešlo hlavně o známé památky Paříže, ale chtěla tam především z důvodu francouzské filantropie. Chodila tam po různých dívčích školách a koukala se, jak fungují.

Ve stejném roce a následujícím, vydala články související s průmyslovými dívčími školami ve Francii a se srovnáním francouzských a německých opatroven.

3.4 Mateřská škola u sv. Jakuba

Paní Riegrová nechtěla vytvořit školky jen z toho důvodu, aby se o děti během dne někdo postaral, ale především z toho důvodu, aby děti z chudých rodin dobře nakrmila a postarala se o ně. Inspirací jí byla Marie Pape-Carpentier a jejich seznámení. Chtěla je aspoň na část dne vždy vytáhnout z chudých poměrů. Také si přála do tohoto oboru vtáhnout ženy jako vychovatelky. Do té doby to bylo v rukou mužů, což nepovažovala za nejlepší. Věděla, že péče o děti má být především v rukou ženy. To také psala v dopise paní Cornu: *„Chtěla jsem vyrvati hlavní péči o zřízení opatroven z ruky mužů, aby také naše pohlaví mělo šťastnou příležitost dokázati svou lásku a svou obětavost pro dobro obecné, pro blaho třídy dělnické a to ve věci, jež tak z blízka se dotýká srdce ženy a matky.“*⁸¹

Poprvé se pokusila tyto své nápady prosadit, když se jednalo o volném prostoru v klášteře sv. Jakuba. Jediné, co tam bylo hned shozeno ze stolu bylo, aby v mateřské školce pracovaly ženy. Paní Riegrová se však nevzdala a za čas i toto bylo prosazeno. Spolu s tímto bylo odsouhlaseno i to, aby poslala dvě ženy do Paříže, kde se jich měla ujmout Marie Pape-Carpentierová a ženy se měly účastnit kurzů. Tyto ženy se jmenovaly Barbora Ledvinková a Marie Müllerová. Při zpáteční cestě se zastavovaly ještě v Německu, aby i tam se dozvěděly něco o předškolních zařízeních. Nejvíce z nich poté byla vidět Barbora Ledvinková, která později i sama vedla kurz vychovatelek.

„První česká kopie salle d'asile byla otevřena v lednu 1869 u Svatého Jakuba na Starém Městě pražském. Dne 19. ledna ji vysvětil kardinál Bedřich ze Schwarzenbergu;

⁸¹ Tamtéž, s. 71.

*opatrovna, vedená učitelkami Ledvinkovou a Müllerovou, přijala název škola mateřská. Inspirace odkazem Komenského byla zřejmá.*⁸²

Důležitá otázka však byla, kdo se bude starat o financování školky. Bylo zapotřebí sehnat jídlo i oblečení. Tuto práci svěřila Marie Riegrová komitétu dám, který založila roku 1869. Po zbytek života byla jejich předsedkyní. Komitét dám bylo seskupení žen ze zámožných rodin. Jak se píše v knížce Královny, kněžny a velké ženy české, šlo vlastně o první případ spolupráce žen s veřejnou správou v Čechách.⁸³

Když paní Riegrová zachránila aspoň část dětí od 3 let, uvědomila si, že je nelze zachraňovat až od určitého věku, ale je to potřeba už od narození. Proto navrhla pražskému primátoru, aby založil fond na podporu chudých novorozenců a jejich matek. Návrh byl schválen a v čele tohoto fondu se objevila opět Marie Riegrová. Tento fond byl velmi úspěšný. Po tomto úspěchu se rozhodla zachránit ještě děti od 1 roku do 3 let. Chtěla zachránit všechny malé děti.

3.5 Jesle

V Praze v období 50. let 19. století se již objevovaly jesle. Bohužel to byly jesle německé, vedle kterých se později začaly objevovat i dětské zahrádky, aby rodiče měli možnost své děti z jeslí přesouvat rovnou do dětských zahrádek.

V roce 1883 obnovila Marie Riegrová vztahy s Francií. Začala si dopisovat s předsedou jeslí ve Francii Eugenem Marbeuem. Ten jí v dopisech popisoval, jak vypadají francouzské jesle, posílal jí dokonce i plánky jeslí. V jednom dopise popisuje panu Marbeuaemu situaci v českých zemích: *„Podniky a ústavy lidumilné měly by býti kosmopolitickými. Avšak od několika let Němci počínají užívati dobročinných zřízení pro dětství, aby germanisovali chudé obyvatelstvo české. Německé zahrádky dětské, zřizované ve velikém počtu a připojované i k jeslím, mají vychovávat žáky pro školy německé. Jsme nuceni zdokonalovati dle možnosti ústavy městské, aby matky a děti do nich se hrnuly. Jsou to tedy díla právě tak dobročinná jako národní.*“⁸⁴

V březnu roku 1884 byly po různých jednání založeny první české jesle u sv. Ducha. Na starosti jesle měl opět komitét dám. Z počátku o to nebyl veliký zájem. Přece jenom stále existovala nedůvěra matek vůči jeslím. Postupně, ale děti přibývaly. Pečovatelky měly přísná

⁸² LENDEROVÁ, Milena; RÝDL Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 166. ISBN 80-7185-647-9.

⁸³ STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1941, s. 416.

⁸⁴ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892, s. 111.

pravidla, jak se o děti starat. Sama Marie Riegrová tam často chodila, chovala děti, uspávala a celkově se o ně starala. V jedné výroční zprávě popisuje děti, které se v jeslích nachází: „*Jsou to dítky z rodin, které takřka vesměs spolčují se k obývání sebe tmavších a obmezenějších místností, jsou i takové, které odváděti musí činži svou týdně, nemají-li se náhle octnouti bez přístřeší; rodiny, kterým někdy špinavý slavník nahraňuje postel a nábytek.*“⁸⁵ Dále třeba v jednom dopise panu Marbeauovi popisuje, že do jeslí přijímaly děti, které byly třeba i těsně před smrtí. Byly to prý děti velmi vyhublé, většinou měly i nemocné rodiče. Díky tomuto faktu můžeme usoudit, že paní Riegrová nebrala děti, aby si matky odpočinuly, ale brala děti z důvodu, aby je zachránila.⁸⁶

Jesle byly rozděleny na dvě oddělení, pro kojence a pro děti od 1 roku do 3 let. V oddělení pro kojence se v poledne objevovaly jejich matky, aby je nakrmily. Komitét dám sháněl pro děti oblečení. Děti v jeslích pravidelně převlékaly a dostávaly pestrou stravu. Velikým plusem těchto jeslí byly vzdělané vychovatelky. Matky si chválily, jak jejich děti krásně mluví nebo zpívají.

V roce 1885 přišla skvělá příležitost, když německý spolek své jesle na Újezdě přesouval pryč. Paní Riegrová se nebála a otevřela tam nové jesle zatím jen pro děti od 1 roku do 3 let (pro kojence bylo oddělení otevřeno v roce 1890). Další jesle se objevily na Hradčanech (1886), v Holešovicích (1887), v Bubnech (1889) a na Maninách (1889).⁸⁷

Za celý svůj život toho paní Riegrová vytvořila hodně. Například díky ní vzniklo 7 jeslí a 16 školek a opatroven. Jen pro ukázkou, co dokázala: „*V celku v opatrovnách a školkách od r. 1869 do konce r. 1890 ošaceno péčí komitétu 18.782 dítek stravováno 8767 dítek a rozdáno (dle výkazů počínajících od r. 1877) 2,628.539 porcí polévky a kaše, 42.335 bočnicků chleba. V jeslích městských, kde až na řídké výminky stravují se všechny dítky, byl úhrnný počet denních návštěv od r. 1884 do r. 1890 – 141.584 a ošaceno 661 dítek.*“⁸⁸

Marie Riegrová byla obdivuhodná žena. Za svůj život toho vytvořila mnoho a nikdy se tím nechlubila. Mnoho věcí, které dokázala, neříkala ani vlastním rodičům: „*Jak mnoho však matka má také sama činila pro chudé, dle své možnosti hmotně je podporujíc v nejhorší bídě, ani jsem dobře nevěděla za jejího života; slyšela jsem to od chudých žen po její smrti.*“

⁸⁵ Tamtéž, s. 113.

⁸⁶ Tamtéž, s. 113.

⁸⁷ Archiv hlavního města Prahy, fond Mateřská škola Praha 1 - Staré Město č.p. 416, Národní třída 37, denní kronika.

⁸⁸ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892, s. 116.

V posledních letech přicházivalo za ní mnoho chudých žen do bytu jejího. ⁸⁹ Tvořila tyto věci s pokorou a potichu. Její úspěch byl nejspíše v tom, že našla konkrétní problém a o ten se zajímala a bojovala o jeho zlepšení. Sama často chodila na návštěvy, aby opravdu viděla, jak to v chudých rodinách vypadá. Stíhala mnoho věcí, jak se starat o malé bezbranné děti, tak i o dospívající slečny, které také potřebovaly vzdělání.

3.6 Konec života

Paní Riegrová neměla nikdy moc pevné zdraví. Sama ale tvrdila, že se člověk nemoci nemůže moc poddat. Po smrti jejího otce v roce 1876 na tom byla špatně. Měla slabé nervy a také plivala krev. Občas měla i myšlenky na smrt. Naštěstí se z toho dostala, a to hlavně díky její rodině. Velký problém jí dělala každoroční zima, jako její matce. Ve svých třiceti letech začala šedivět. Opravdu na tom nebyla dobře. Bohužel se není čemu divit, protože i její dcera popisuje, že i v zimě její matka chodila celý den po návštěvách. Povozem nikdy nejela a všude chodila pěšky. Od rána byla na nohách a vracela se až pozdě v noci promrzlá.⁹⁰

Necelý měsíc před smrtí Marie Riegrové, odcestovali manželé Riegrovi do Říma. Jen pár dnů před smrtí dostali oba pozvánku na mši sv. Otce do Vatikánu, která se jim moc líbila. Poté začala být Marie Riegrová vážně nemocná. Byl k ní proto zavolán lékař a když ji viděl, tak prohlásil: *„Ta paní se musela nad své síly namáhat, musela se přepracovat duševně i tělesně. Ona předčasně vyčerpala své síly.“*⁹¹ Trápil ji zřejmě zánět žil, ale do poslední chvíle nic neřekla. Když už to s ní bylo opravdu špatné, přijmula svátost od kněze. Zemřela dne 23. 3. 1891. Poté její tělo bylo převezeno do Prahy a byla pohřbena do hrobu se svými rodiči. To, jak byla pro všechny velmi důležitá popisuje její dcera: *„Nemohu popsati dojem, když po smrti její přicházela jsem do rodin, kde mne nikdo neznal a kde na chudé stěně visela její podobizna v rámečku. Já ptávala se zúmyslně, kdo k nim dříve chodíval a tu ženám vstoupily slzy do očí, a počaly mluvit o nebožce paní a některá žena naříkala: „Kolik nocí jsem ji oplakala. To jsem ztratila svého největšího dobrodince.“*⁹²

⁸⁹ Tamtéž, s. 158.

⁹⁰ Tamtéž, s. 148-149.

⁹¹ Tamtéž, s. 180.

⁹² Tamtéž, s. 159.

4 JESLE ZA 1. REPUBLIKY

4.1 Charakteristika období

Po 1. světové válce si svět zvykal na nové uspořádání světa, především Evropy. Velkým zásahem byl rozpad Rakouska-Uherska který dal za vznik novým samostatným státům, včetně Československa. Po pádu monarchie bylo zapotřebí nastolit si svůj vlastní systém chodu státu. Obyvatelé chtěli především spravedlivé majetkové uspořádání, sociální jistoty, rovnocenný přístup ke vzdělání, a především i národnostně vyvážený stát.⁹³ V českých zemích se hlavně řešila převaha německého obyvatelstva, a na místech kde byla převaha největší, stát vytvářel školy s českým vyučovacím jazykem.

Společnost národů, která byla zřízena po 1. světové válce, si uvědomovala důležitost dětí, a fakt, že je třeba je chránit. Proto v roce 1923 byla schválena Deklarace dětských práv, která zavazovala státy, které byly v členy Společnosti národů, aby dodržovaly určitá pravidla a děti chránily a rozvíjely je. Den dětí, který byl stanoven na 1. června, jak to známe dnes, by se dal brát jako jeden z prvních úspěchů Deklarace.

Konkrétně i v Československu probíhaly změny ke zlepšení ochrany dětí, například byla omezena dětská práce. Jak popisuje Karel Rýdl v jedné z kapitol již zmíněné tematické řadě *Dětství*, v období 1. republiky bylo povoleno zaměstnávat děti od 12 let. Zaměstnání však nesmělo ohrozit jejich povinnou školní docházku a děti nemohly zvedat těžké předměty a pracovat s nebezpečnými stroji.⁹⁴

Ke zlepšení dětského života přispělo také zlepšení lékařské péče. V meziválečném období už existovalo očkování proti záškrtu, černému kašli, tetanu, tuberkulóze, ba i chřipce a skvrnitému tyfu.⁹⁵ V roce 1924 bylo zlomovým bodem v lékařství zavedení pojištění pro zaměstnance v případě nemoci, které se vztahovalo, jak na manželky, tak i na děti.⁹⁶

Již před 1. světovou válkou do Rakouska-Uherska proudily různé idealistické myšlenky ohledně předškolní výchovy. Jedna z prvních reformátorek, která u nás měla vliv, byla například Ellen Keyová.⁹⁷ Další velmi významná, kterou zná mnoho lidí, byla italská

⁹³ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 346. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

⁹⁴ Tamtéž, s. 351.

⁹⁵ Tamtéž, s. 352.

⁹⁶ Tamtéž, s. 352.

⁹⁷ Ellen Keyová (1849-1926) – švédská pedagožka a spisovatelka, představitelka pedocentrismu. Zabývala se vývojem dětí v předškolním věku. Podle ní by výchova měla být přirozená a měla by se řídit potřebami dítěte. Napsala dílo *Století dítěte*.

Pedagogický reformismus. *Studentka.sms.cz*. [online]. [cit. 22. 5. 2022]. Dostupné z: https://studentka.sms.cz/index.php?P_id_kategorie=7630&P_soubor=%2Fstudent%2Findex.php%3Fa

reformátorka Marie Montessori, kterou lze shrnout větou „...*Pomoz mi, abych to udělal sám.*“⁹⁸

4.1.1 Marie Montessori

Ráda bych představila Marii Montessori, poněvadž byla velmi důležitou osobou, která ovlivňovala výchovu dětí v institucích pro děti. Některé její pra

Marie Montessori se narodila roku 1870 v Itálii. Jejím cílem bylo stát se inženýrkou, a proto se přihlásila na školu Regio Istituto Tecnico Leonardo da Vinci. Po úspěšné maturitě se ji rodiče snažili přesvědčit, aby nastoupila na pedagogickou školu, která byla otevřená v kariéře pro ženy. Marie Montessori ale chtěla na lékařskou fakultu a chtěla se stát lékařkou. V té době bylo toto nemožné, studium medicíny bylo umožněno pouze mužům. Ona se svého snu však nevzdala a roku 1890 nastoupila na univerzitu v Římě, kde studovala přírodní vědy, matematiku a fyziku. Když získala diplom z těchto oborů, začala studovat fakultu medicíny, kterou dokončila i díky papežovi intervenci. Během studia to neměla lehké, protože se musela bránit mnoha předsudkům od mužských spolužáků. Po vystudování v roce 1896 se stala první ženou, která studovala medicínu v Itálii. Po studiu byla ihned zaměstnána v nemocnici, která navazovala na univerzitu.

V rámci její práce navštívila Montessori i římský ústav pro choromyslné. Zlomovým bodem pro její budoucí kariéru bylo navštívení dětského ústavu, kde jí lékař vyprávěl, že děti po jídle sbírají drobky na podlaze. Marii Montessori došlo, že děti se v těchto zařízeních nudí, protože nemají jinou zábavu nebo rozptýlení, a díky tomu se v mnoha případech nezlepšoval jejich zdravotní stav. Následně si začala vyhledávat informace o mentálně zaostalých dětech a začala se tomu postupně věnovat víc a víc. Své pedagogické schopnosti si rozšiřovala studiem Froebela nebo Rousseaua.

„Práce Marie Montessori s dětmi z útulku získala na významu ještě více v roce 1898. Tehdy 28letá Maria Montessori byla požádána o projev na Národním lékařském kongresu v Turíně, kde obhajovala kontroverzní teorii, že nedostatek vhodných podnětů a opatření pro retardované a narušené děti je důvodem jejich kriminality.“⁹⁹ Po tomto kongresu byla Montessori jmenovaná spoluředitelkou v nové instituci s názvem Ortofrenická škola. Byla to

[kce%3Dprehled%26ptyp%3D%26cat%3D47%26idp%3D%26detail%3D1%26id%3D4261%26view%3D1%26url_back%3D](#)

⁹⁸ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 395. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

⁹⁹ Životopis Marie Montessori. *Asociacemontessori.cz* [online]. [cit. 15. 5. 2023]. Dostupné z: <https://asociacemontessori.cz/montessori/zivotopis-marie-montessori/>

škola pro duševně postižené. Díky této škole se Marie Montessori stala pedagožkou. Později tuto školu opustila a mezi roky 1904-1908 byla vysokoškolskou učitelkou na pedagogické fakultě. Během jedné z přednášek Marie Montessori řekla svým studentům: „Předmětem našeho studia je lidství, našim cílem je stát se učiteli. Co ale dělá člověka učitelem, je láska k dítěti, protože to je právě láska, která přetváří sociální povinnost pedagoga do vyššího vědomí takového poslání.“¹⁰⁰

Další pracovní nabídka přišla díky dětem, které se během dne, kdy jejich rodiče pracovali, nudily a ničily nově postavené budovy a developeri poprosili paní Montessori, aby je přes den zaměstnala. Ta založila svou první mateřskou školu, které se otevřela v roce 1907. V roce 1908 už měla pět mateřských školek. V těchto školkách Marie Montessori nechávala různé pomůcky, díky kterým se děti samy vzdělávaly. Děti v těchto školách se rychle rozvíjely a už v pěti letech uměly číst a psát. Tyto informace se velmi rychle rozšířily a začaly se její mateřské školky budovat i například ve Švýcarsku.

V roce 1909 měla paní Montessori své první školení pro 100 lidí. V této době vydala také svou první knihu, která se v roce 1912 objevila v překladu i ve Spojených státech amerických. Díky své první knize začala Marie Montessori cestovat po celém světě, protože se její myšlenky rozšiřovaly všude. Tato vlna úspěchu byla bohužel trochu narušena první světovou válkou. Následně se Marie Montessori začala hodně stěhovat nejdříve do Španělska, poté do Anglie, do Holandska, a nakonec do Indie. V Indii měla vést se svým synem 3 měsíční kurz. Bohužel po vypuknutí druhé světové války byl její syn zavlčen do internačního tábora a ona byla nucena žít v domácím vězení. Montessori podala žádost na propuštění syna, které nakonec bylo vyhověno.

V roce 1946 se oba vrátili do Holandska. V roce 1949 získala svou první nominaci na Nobelovu cenu míru, celkově byly tři. V roce 1952 Marie Montessori zemřela.

4.2 Vybavenost jeslí

K této podkapitole bylo těžké nalézt vhodné archiválie, ale dva zdroje jsem našla. Budu zde čerpat ze dvou archivů, z Rychnova nad Kněžnou a z Pardubic. Inventář jeslí v Rychnově n. Kn. byl velmi obsáhlý. Bohužel nevíme přesný rok, kdy byl inventář vytvořen, ale pohybuje se mezi roky 1915 až 1930. Jsou v něm napsány i veškeré maličkosti. Můžeme zde nalézt vše od velkého nábytku, až po tužky. V jeslích byly stolečky a židličky, postýlky,

¹⁰⁰ Tamtéž.

skříňě pro úschovu hraček, police, umyvadlo, koš, věšák, tabule a kamna. Tohle vybavení jsem našla v obou inventářích, jak v Rychnově n. Kn.¹⁰¹, tak v Pardubicích¹⁰² a bylo tedy nedílnou součástí jeslí, bez těchto věcí se pravděpodobně jesle nemohly obejít. Dále už v konkrétních jeslích byly věci rozdílné. V jeslích, které se nacházely v Pardubicích, už jsem toho mnoho nenašla, ještě zde měli sepsaný obraz pana prezidenta, kyblík, džbán, konev a teploměr¹⁰³. Bohužel se zde nedozvíme, s čím si třeba děti hrály. Mnohem víc o dětských hrách jsem se dozvěděla z inventáře jeslí v Rychnově n. Kn. Zde můžeme nalézt prápory, míče, koně, vůz, panáky, loutky, škatule s hračkami, šavle, píšťalky, bubny, trubky a harmoniky¹⁰⁴. U každého předmětu byl samozřejmě zapsán i počet kusů. Je vidět, že děti se mimo jiné také učily používat jednoduché hudební nástroje. V Rychnově n. Kn. si dal někdo opravdu práci se sepsáním seznamu věcí, protože v něm můžeme nalézt i například velký bílý hrnek na prádlo nebo garnituru závaží mosaznou, které však nejsou moc důležité.¹⁰⁵ Bohužel v jiných fondech se mi inventář nepodařilo nalézt, buď to pro ně nebylo důležité, nebo se ztratily.

4.3 Každodennost

Ve fondu Archivu hlavního města Prahy se nachází kronika Mateřské školy v Praze I., která má část věnující se pouze jeslím na území hlavního města Prahy. Je zde napsáno, že jesle se dělily na dvě oddělení, a to oddělení kojenců a oddělení pro starší děti. V oddělení kojenců se celý den vychovatelek točil kolem zajišťování základních potřeb dětí. V oddělení pro starší děti, které bylo od roku a půl, už s dětmi vychovatelky mohly provádět různé aktivity a učily je novým dovednostem, bylo to už téměř stejné jako v mateřské škole.¹⁰⁶

K tomu, co děti dělaly v průběhu celého dne, už toho bylo k nalezení více. V Pardubicích měly učitelky sepsány osnovu, podle které se měly řídit. Tato osnova je jednotná pro jesle i pro mateřské školy. Učitelky a pěstounky musely respektovat pět bodů,

¹⁰¹ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Archiv města Rychnov nad Kněžnou, i. č. 452, Inventář, nestr.

¹⁰² Státní okresní archiv Pardubice, Archiv města Pardubice, kart. 1, Inventář, nestr.

¹⁰³ Tamtéž, nestr.

¹⁰⁴ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Archiv města Rychnov nad Kněžnou, i. č. 452, Inventář, nestr.

¹⁰⁵ Tamtéž, nestr.

¹⁰⁶ Archiv hlavního města Prahy, Mateřská škola Praha 1 – Staré město č.p. 416, Národní třída 37, i. č. 1087, Kronika mateřských škol a jeslí, nestr.

aby byl podle jejich slov „*položen základ k mravné povaze dítek a aby se v nich budila láska k pracovitosti*“¹⁰⁷.

První bod bylo cvičení smyslů. V tomto bodě se děti učily například zrakem rozeznávat barvy, čichem zkoumat, jak voní květiny, sluchem rozeznávat různé zvuky, ke kterým jim pomáhaly již zmíněné hudební nástroje. Dále měly děti ochutnávat různá jídla, aby poznaly sladké, kyselé, hořké, a nakonec měly po hmatu poznávat věci, jestli jsou hladké, drsné, chlupaté nebo například studené.¹⁰⁸

Druhým bodem byly různé vyprávěnky nebo i klasické rozhovory, při kterých se děti učily správné výslovnosti. Témat k vyprávění bylo mnoho, v osnově jsou sepsány tyto: lidské tělo, členové rodiny, pokrmy a nápoje, dům a jeho části, škola, kostel, oblečení, domácí zvířata, řemeslníci a jejich nástroje, roční období, kde se děti mohly bavit o mnohém, například o počasí anebo o známých svátcích. Také si děti společně s učitelkami povídaly čas od času o Bohu, učitelky jim ukazovaly i některé jednoduché biblické obrázky, o kterých jim učitelky vyprávěly a děti naslouchaly.¹⁰⁹

Třetím bodem bylo cvičení paměti. Zde k tomu bylo sepsáno, že se paměť dětí trénuje přiměřeně k jejich věku, různými hádankami, básničkami, písničkami a popěvkům ke hrám.

Čtvrtým bodem byl zpěv a hry. Pokud to šlo a bylo hezké počasí, tak se učitelky snažily být s dětmi hlavně na zahradě a tam hrát různé hry. Učitelky se také měly snažit s dětmi dělat lehké cviky, které děti dovedly. K zabavení dětí v nepřízni počasí sloužilo například loutkové divadlo.

Posledním bodem bylo zaměstnání, jak popisuje osnova, ale vhodnějším slovem by možná bylo rozptýlení. To zaměstnání dětí mohlo být různé. Mohlo jít o stavění krychlí, hranolů a různých špalíčeků. Dále se děti zaměstnávaly navlékáním korálků, cívek, slaměných stébel, sestavováním různých obrázků, kreslením na tabuli nebo proplétáním barevných proužků papíru. Za příznivého počasí děti na zahradě rozvážely na vozítkách písek a dělaly z něho různé hromádky, staraly se s učitelkami o záhonky nebo skládaly z kamínků a kaštanů různé stavby.

Bohužel jsem dále v archivu v Pardubicích nenalezla sepsaný denní režim od učitelek, takže netuším, jestli se opravdu všemi body řídily. Nalezla jsem pouze sepsanou pamětní

¹⁰⁷ Státní okresní archiv Pardubice, Archiv města Pardubice, kart. 1, Osnova mateřských škol v Pardubicích, nestr.

¹⁰⁸ Tamtéž, nestr.

¹⁰⁹ Státní okresní archiv Pardubice, Archiv města Pardubice, kart. 1, Osnova mateřských škol v Pardubicích, nestr.

knihu městských mateřských škol¹¹⁰, která se ale nezabývala denním režimem, ale vždy shrnula až celý školní rok. O jeslích v této pamětní knize se jednotlivě téměř autor pamětní knihy nevyjadřoval. Mateřské školy a jesle v této knize hodně spojovali, protože se tam děly stejné věci. Na začátku roku byl vždy popsán systém přijetí dětí. Děti musely nejdříve projít vstupní lékařskou prohlídkou a během roku se prohlídky opakovaly. Bylo to zřejmě z toho důvodu, že se pak mohlo stát, že kvůli jedné nemoci museli zavřít celou mateřskou školu i jesle. V jednom jednacím protokolu v Praze jsem dokonce i našla konkrétní případ, kde kvůli výskytu příušnic musely celé jesle zavřít na několik dní a musela se provést dezinfekce celého vnitřního prostoru.¹¹¹ V pamětní knize je i zapsáno, že učitelky děti pravidelně vážily a měřily a vedly o tom záznamy, které byly uloženy do archivů. Bohužel jsem žádný takový záznam nenašla. Dále v knize byly záznamy například o odchodu učitelek, o počtu dětí nebo o výskytu různých chorob a případném zavření mateřských škol nebo jeslí.

V Rychnově nad Kněžnou jsem našla také osnovu, která byla sepsána pouze pro jesle. Tato osnova je velmi podrobná a je sepsána do konkrétních měsíců, aby učitelky věděly, čemu se mají v daném měsíci věnovat. Vybrala jsem si dva měsíce, které dopodrobna popíšu. Vybrala jsem září, protože v něm děti nastupovaly do nového školního roku a měsíc prosinec, protože v něm jsou Vánoce. Každý měsíc se dělil do 7 bodů, kterým se učitelky měly věnovat. Nazvaly si je výchovou tělesnou, projevodou, mravní, rozumovou, smyslů a na konci byla píseň a básnička.

V září se v tělesné výchově měly učitelky zaměřit na to, aby si děti zvykly na nové prostředí. Musely se naučit ukládat si oblečení, uklízet hračky, pochod na hřiště, mýt si často ruce a čistit zuby, obouvat si boty a zapínat si šaty. Ve výchově projevodové si děti chodily hrát na píseň a stavěly různé tunely nebo dolíčky. Výchova mravní se zaměřovala na to, aby děti věděly, jak se k sobě mají navzájem chovat a také, že je důležité, a hlavně slušné, vždy pozdravit. V rozumové části učitelky dětem vyprávěly pohádku o Karkulce nebo o zdvořilé Lidunce. Smysly trénovaly tím, že rozeznávaly velké věci od malých nebo rozeznávaly ovoce podle hmatu a chuti. Písniček si zpívaly mnoho, například Na tom pražském mostě, Ztratila se Anička, Rády, rády do školky chodíme. Básničkám také věnovaly nějaký čas, učily se například Vím já o hruštičce jedné nebo Nehoda.¹¹²

¹¹⁰ Státní okresní archiv Pardubice, Archiv města Pardubice, kart. 1, Pamětní kniha městských škol v Pardubicích, nestr.

¹¹¹ Archiv hlavního města Prahy, Mateřská škola Praha 1 – Staré město č.p. 416, Národní třída 37, i. č. 1076, Jednací protokol 1906-1956, nestr.

¹¹² Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Archiv města Rychnov nad Kněžnou, i. č. 452, Osnova zaměstnání 1892-1945, nestr.

V prosinci se děti věnovaly hrám v kruhu, rytmickému cvičení, hrám ve sněhu, sáňkování nebo stavění sněhuláka. Také si děti ve školce zdobily svůj vlastní vánoční stromek. Ve výchově mravní si děti od učitelek vyslechly něco o svatém Mikuláši, o narození Ježíška a o Vánocích. Učitelky dětem také vyprávěly o tom, jak mají zvířátka v zimě hlad, a že mají s rodiči chodit do lesa je krmit, nebo i ptáčkům na zahradě nechávat nějaké zrní. Ve výchově rozumové jsou sepsány body o tom, že přijde do jeslí Mikuláš, že si děti postaví vlastní jesličky a před nimi pak budou zpívat vánoční koledy. V trénování smyslů se děti učily žlutou barvu, díky hře na slepou bábu děti procvičovaly svůj sluch. Díky hmatu poznávaly osobu od věci. V písničkách a básničkách se děti opět věnovaly zimě a Vánocům. Zpívaly například *Přijela k nám paní zima, Přijde svatý Mikuláš, Pásli ovce valaši nebo Půjdem spolu do Betléma.*¹¹³ Bohužel v Rychnově jsem také nenašla konkrétní sepsaný denní režim a nemám tedy s čím srovnávat.

Jediný konkrétní denní režim jsem našla ve fondu v Praze. Tento denní režim je sepsán opravdu den po dni. U každého dne je ale bohužel jedna věta, maximálně dvě. Jsou tam občas dny, kde nikdo neví, co si pod tím představit, například 2. září je zápis „*bavení dítěte*“¹¹⁴. Je vidět, že učitelky na to opravdu asi neměly moc času, protože například 8. září je zapsáno „*V zahradě si hrály*“¹¹⁵ a o den déle je zápis „*celý den na zahradě*“.¹¹⁶ Jen v některých záznamech jsou napsány konkrétní věci jako například, že dětem vyprávěly pohádku O perníkové chaloupce, učení básničky *Neposlušná Kačenka* nebo učení písničky *Ovčáci, čtveráci*. Občas je tam také možnost nalézt informace, že k dětem přišel lékař nebo že děti byly vyfotografovány.¹¹⁷

4.4 Úřední záležitosti

O provozu samotných jeslí se moc dokumentů nevedlo. Většinou tyto dokumenty byly spojeny společně s mateřskou školou. Mělo je na starosti město a vedly si to ve stejném dokumentu, aspoň na konkrétních příkladech, které jsem našla v archivu. Nejčastějšími dokumenty byly zápisy z porad. Na těchto poradách se řešily nejrůznější záležitosti, například

¹¹³ Tamtéž, nestr.

¹¹⁴ Archiv hlavního města Prahy, Mateřská škola Praha 1 – Staré město č.p. 416, Národní třída 37, i. č. 1088, Denní kronika 1905-1920, nestr.

¹¹⁵ Tamtéž, nestr.

¹¹⁶ Tamtéž, nestr.

¹¹⁷ Tamtéž, nestr.

co je potřeba nakoupit, zda někdo neplánuje dát výpověď a kým bude popřípadě nahrazen, ale také žádosti o doplnění písku na zahradách. Ke konci zde byly zprávy učitelek, které říkaly, jak se v dané organizaci dětem vede, jestli jsou zdravé, pokud ne, tak jaká nemoc je trápí. Na konci porady byl podpis všech zúčastněných. V zápisech porad v Pardubicích se pár stránek věnovalo přímo jeslím. Zajímavý zápis byl ze schůze o Mikulášovi. Domlouvalo se, kolik se dětem rozdá oblečení. Jen bot se zde rozdalo 58 párů, dále 6 kabátů, 36 punčoch, 30 chlapeckých a 28 dívčích košil a mnoho dalšího. Na tuto nadílku byla založena sbírka.¹¹⁸

Dalším dokumentem, který mě zaujal, byl o škodách po válce v roce 1919. Zde byly sepsány všechny způsobové škody, například poškození nábytku a pomůcek, úprava místností, placení nájmu, výlohy se stěhováním z budovy do jiné budovy. V jeslích v Pardubicích tato škoda byla vyčíslena na 12 840 K.¹¹⁹

Jak už jsem psala v podkapitole každodennost, v Praze se nachází kronika, která má část věnovanou pouze jeslím. Jsou tam sepsány všechny jednotlivé jesle v Praze a ve zkratce jsou o nich napsány krátké informace. Prvními jeslemi jsou jesle u sv. Ducha, které vznikly v roce 1884. Z počátku měly tyto jesle obě oddělení, jak kojenců, tak dětí starších, ale nakonec se to oddělení kojenců zrušilo. Dále tam jsou popsány jesle na Újezdě, na Král. Hradčanech, na Král. Vyšehradě, v Bubnech, u Studánky, v Holešovicích, na Palmovce. Většina těchto jeslí byla vytvořena k mateřským školám a oddělení se staršími dětmi od roku a půl bylo spojováno s oddělením dětí od tří let.¹²⁰

Další částí kroniky je seznam zaměstnanců. Zde jsou k jednotlivým jeslím sepsáni všichni zaměstnanci, jejich jména, jejich pozice v jeslích, trvalé bydliště, domovská obec, doba služby a plat. Například v jeslích na Vyšehradě bylo zaměstnáno pět opatrovnic a jedna služka. V jeslích na Hradčanech to byly dvě opatrovnice a jedna služka.¹²¹

¹¹⁸ Státní okresní archiv Pardubice, Archiv města Pardubice, kart. 1, Protokol, nestr.

¹¹⁹ Tamtéž, nestr.

¹²⁰ Archiv hlavního města Prahy, Mateřská škola Praha 1 – Staré město č.p. 416, Národní třída 37, i. č. 1087, Kronika mateřských škol a jeslí, nestr.

¹²¹ Tamtéž, nestr.

5 NÁZORY PEDIATRŮ NA KOLEKTIVNÍ VÝCHOVY

5.1 Vznik a vývoj pediatrie

Přestože v 19. století vznikalo mnoho nových medicínských oborů, pediatrie mezi nimi nebyla. Do počátku 20. století pediatra nahrazoval interní lékař. „*Jednu z možných platforem pro vznik a rozvoj pediatrie představovaly nalezince, až do druhé poloviny 19. století nedílná součást státní, respektive zemské péče o dítě.*“¹²² Nalezince měly na starost duševní a tělesný vývoj dětí, které byly opuštěné. Také se ale měly starat o zdravotní stránku dítěte, proto tam docházel lékař. První špitál, který se o tyto děti staral, byl Vlašský, který existoval od počátku 17. století. Další se objevil až za Marie Terezie v 18. století, který se ujal prvních nalezenců, později i neprovdaných rodiček.¹²³ Roku 1864 se primářem v nalezinci u Apolináře stal Gottfried Ritter z Rittershainu¹²⁴ a roku 1874 zde založil kliniku pro nemocné novorozence a kojence.¹²⁵

Úspěšné založení první dětské nemocnice měl na starosti Eduard Kratzmann¹²⁶. Nemocnici založil v domě U sv. Lazara ve Spálené ulici. Nemocnice byla pojmenována podle zrušeného kostela U sv. Lazara, který tvořil část domu.¹²⁷ Tato nemocnice měla pouze devět lůžek. Děti se zde ošetřovaly i ambulantně, a to bylo přibližně 200–300 dětí měsíčně.¹²⁸ Po

¹²² LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 231. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

¹²³ Tamtéž, s. 231.

¹²⁴ Gottfried Ritter z Rittershainu byl významný pediatr, který sepsal více než 40 publikací, ve kterých se zajímal především o choroby novorozenců. Gottfried se narodil roku 1820 ve Lvovu. Nejdříve studoval lékařskou fakultu ve Lvově, později v Praze. Roku 1843 se stal asistentem stolice soudního lékařství. Po promoci se stal zemským soudním a káznickým lékařem. Roku 1856 povýšil na docenta speciální patologie. Později se stal primářem nalezince a také profesorem patologie. Roku 1882 odešel z nemocnice ze zdravotních důvodů. Zemřel roku 1883 v Polsku.

HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr a kol. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939*. Díl 2. L-Ž. Praha: Karolinum, 1993, s. 106. ISBN:80-7066-696-X.

¹²⁵ ČERNÝ, Karel a kol. *Lékařství*. Praha: Paseka, 2023, s. 294. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-331-0.

¹²⁶ Eduard Kratzmann se narodil roku 1810 v Chrástavě. Byl to český lékař a zakladatel první dětské nemocnice v Čechách. Studoval v Praze. Po studiu pracoval v Teplicích jako lázeňský lékař. Poté se stal docentem lékařské fakulty. Roku 1843 Kratzmann odjíždí znovu do Teplic, kam se jel léčit. Umírá roku 1865.

Eduard Kratzmann. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 24. 11. 2022 [cit. 10. 5. 2023]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Eduard_Kratzmann

¹²⁷ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila – SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004, s. 109. ISBN 80-7254-424-1.

¹²⁸ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 232. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

odchodu Kratzmanna převzal nemocnici balneolog Josef Vilém Löschner¹²⁹, který zvětšil kapacitu nemocnice na 44 lůžek.¹³⁰ Tento balneolog později založil další dětskou nemocnici, která měla již kapacitu 100 lůžek. Zde také byla roku 1874 založena oficiálně první dětská klinika, kde byli především němečtí lékaři.

Významným českým lékařem byl Josef Quadrát¹³¹. „*Vedl ambulanci kliniku pro dětské nemoci, připojenou ke gynekologickému oddělení – předchůdce dětské kliniky.*“¹³² Dalším českým lékařem byl Bohdan Neureutter¹³³. Tento lékař založil novou dětskou ambulanci, ze které se později stala dětská klinika s 35 lůžky. V budově této dětské kliniky vznikla také česká pediatriká škola. Bohdan Neureutter věnoval svůj veškerý majetek dětské nemocnici a díky tomu „*byl roku 1887 založen Spolek pro zřízení a udržování české dětské nemocnice a chorobince, jehož cílem bylo vybudování odpovídajících moderních prostor. Úsilí vyústilo ve velkoryse koncipovaný objekt nemocnice Na Karlově, postavený roku 1902...*“.¹³⁴ Tato nemocnice byla rozdělena do šesti pavilónů a bylo v nich dohromady 270 lůžek. Ředitelem této nemocnice se stal Vítězslav Janovský¹³⁵, který byl dermatovenerolog.

¹²⁹ Josef Löschner byl významným představitelem tzv. pražské lékařské školy. Byl to autor několika publikací nejdříve z vnitřního lékařství, balneologie a později především pediatrie. Zajímal se o lázně a poznal většinu lázní v Čechách. Löschner se narodil v Kadani. Studoval v Kadani a později v Praze. Ze začátku byl asistentem prof. Krombholze. Později se vypracoval na docenta dějin lékařství a docenta balneologie, kterým se stal jako první v Evropě. Roku 1849 se stal profesorem dětského lékařství a balneologie. Roku 1854 získal, jako první u nás, titul profesora dětského lékařství. Jako největší úspěch by mohl brát to, že se roku 1865 stal prvním osobním lékařem panovníka. Roku 1867 odešel odpočívat. Zemřel roku 1888.

HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr a kol. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939*. Díl 2. L-Ž. Praha: Karolinum, 1993, s. 106. ISBN:80-7066-696-X.

¹³⁰ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila – SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004, s. 109. ISBN 80-7254-424-1.

¹³¹ Josef Quadrát se narodil v Praze roku 1809. Nejdříve pracoval jako asistent praktického porodnictví, později se stal docentem dětského lékařství. Roku 1849 získal titul profesor dětského lékařství.

HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr a kol. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939*. Díl 2. L-Ž. Praha: Karolinum, 1993, s. 100. ISBN:80-7066-696-X.

¹³² HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr a kol. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939*. Díl 2. L-Ž. Praha: Karolinum, 1993, s. 100. ISBN:80-7066-696-X.

¹³³ Bohdan Neureutter se narodil roku 1829 v Praze. Byl to profesor dětského lékařství. Považuje se za zakladatele české pediatrie. Věnoval se infekčním nemocem, očkováním proti neštovicím, imunitě u dětí. Studoval v Praze. Vystřídal mnoho pozic. Nejdříve byl pomocným asistentem porodnické kliniky poté se stal výpomocným lékařem, asistenčním lékařem. Roku 1884 se stal profesorem dětského lékařství, snažil se o založení Spolku pro zřízení české dětské nemocnice. V roce 1891 založil vlastní dětskou kliniku. Zajímavostí také je, že byl bezplatným lékařem Národního divadla. HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr a kol. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939*. Díl 2. L-Ž. Praha: Karolinum, 1993, s. 81-82. ISBN:80-7066-696-X.

¹³⁴ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021, s. 233. Velké dějiny zemí Koruny české. ISBN 978-80-7637-211-5.

¹³⁵ Vítězslav Janovský se narodil roku 1847 v Praze. Byl to český lékař, který se specializoval na dermatovenerologii. Jako jeden z prvních prováděl nové vyšetřovací metody v histologii a

Významným pediatrem, kterého je potřeba zmínit, je Vilém Dušan Lambl¹³⁶, který je považován za průkopníka moderního dětského lékařství. Dalším pediatrem, který pracoval na našem území byl Adalbert Czerny¹³⁷, který byl asistentem v porodnici Na Větrově. Pediatrie na Moravě měla vývoj ještě pomalejší, první dětská klinika zde byla založena až po vzniku ČSR.¹³⁸

5.2 Názory pediatriů na kolektivní výchovu

V této podkapitole se zaměřím na konkrétní názory pediatriů na kolektivní výchovu. Objevila jsem Časopis lékařů českých, ze kterého jsem čerpala. Tento časopis je česky psané nejstarší periodikum pro lékaře v Čechách. První číslo bylo vydané v roce 1862 a měl ho na starosti Jan Evangelista Purkyně.¹³⁹ Časopis je vydáván do dneška. Bylo těžké objevit některé články, protože se lékaři celkově moc nezajímali o kolektivní výchovu. Podle článků je především zajímaly nově objevené nemoci, jak se projevují, a jak se dají léčit. Přesto se mi pár článků povedlo nalézt.

První článek, který jsem objevila, napsal Bohdan Neureutter a je na téma kdy se má a nemá dítě odstavit. Zde se doktor Neureutter zabývá mnohými příklady, proč je potřeba dítě odstavit. V jednom odstavci se zabývá příkladem, kdy je matka donucena začít chodit do práce, aby s manželem uživila domácnost. „*Ve městech, ve kterých zřízeny jsou jesle, dávají se tam děti na ten čas, co matka jde po své práci. Obyčejem jest, že matka kojence přiloží*

bakteriologii. Byl primářem na venerickém oddělení. Mimo jiné byl jmenován profesorem, stal se přednostou kliniky na oddělení kožních chorob. V té době se také stal ředitelem české dětské nemocnice. Mimo jiné byl rektorem a později prorektorem Univerzity Karlovy.

Vítězslav Janovský. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 25. 11. 2022 [cit. 10. 5. 2023]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%ADt%C4%9Bzslav_Janovsk%C3%BD#

¹³⁶ Vilém Dušan Lambl se věnoval spolu s J. Löschnerem patologické anatomii a epidemiologii dětského věku. Spolu o tom vydali dvoudílnou práci. Dále Lambl objevil dětskou disenterii, která je po něm pojmenována *Lamblia intestinalis*. Zajímal se také o abnormality pánve z hlediska gynekologického. Lambl se narodil Letinách roku 1824. Nejdříve byl druhým asistentem stolice patologické nemocnice. Později se stal prosektorem dětské nemocnice v Praze. Celý život také objížděl lázeňská města a zkoumal jejich vliv na lidské zdraví. Od roku 1871 byl přednostou kliniky ve Varšavě až do své smrti v roce 1895.

HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr a kol. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939*. Díl 2. L-Ž. Praha: Karolinum, 1993, s. 66. ISBN:80-7066-696-X.

¹³⁷ Adalbert Czerny se narodil roku 1863 v Polsku. Byl to rakouský dětský lékař. Je po něm pojmenováno několik dětských nemocí. Stal se profesorem pediatrie v Mnichově, předsedou dětského lékařství v Dětské nemocnici ve Štrasburku. Založil mezinárodní školu pediatrie. Věnoval se především výzkumu o kojenecké úmrtnosti, ale také se zajímal například o výživu kojenců.

Adalbert Czerny. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 25. 3. 2023 [cit. 12. 5. 2023]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Adalbert_Czerny

¹³⁸ Tamtéž, s. 234.

¹³⁹ Informace o časopisu. *Prolékaře.cz* [online]. c 2008-2023 [cit. 15. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.prolekare.cz/casopisy/casopis-lekaru-ceskych/informace>

*k prsu krátce před tím, než jej do jeslí donese, a kojenec teprve tehdy k prsu zase přijde, až jej matka u večer z jeslí vezme.*¹⁴⁰ Dále autor článku popisuje, že dítě je pak celý den neklidné, pláče a je nešťastné, protože má hlad. Pěstounky v jeslích ho proto musí krmit umělým mlékem. Celé to má negativní vliv na to, že matka postupně ztrácí své mléko a nemá kojenci dále co nabídnout. Proto by pro kojence bylo samozřejmě nejlepší, kdyby nemuseli do jeslí, dokud jsou plně kojeni od svých matek. Mateřské mléko je přece jen to nejlepší, co mohou dostávat.¹⁴¹

Dále se autoři článku zajímali především o to, jak se v institucích pro děti šíří různé nemoci, a jestli je to pro děti zdravé prostředí. Například v jednom ročníku časopisu byla jen krátká zpráva o tom, že chemik Andrew Jamieson zjistil, že obsah kyseliny uhličité ve vzduchu kolísá v institucích mezi 12 až 25 na 10.000 dílů, a že ideální počet na 10.000 dílů má být 4 maximálně 5.¹⁴² Díky těmto zjištěním, Jamieson zjistil, že v institucích není vhodný vzduch pro děti.

Následující článek je o opatřeních proti nákazám. Autorem článku byl Josef Rychna, což byl domácí lékař, bohužel se mi o něm více nepovedlo nalézt. Doktor Rychna v článku popisuje, že mnohá opatření jsou v té době zatím nedokonalá. Například když se zavírají školy z důvodu vypuknutí infekční nemoci. V té době ještě nebyl určen přesný počet dnů, který by uváděl, na jak dlouho se mají školy zavírat. Mohl za to hlavně fakt, že lékaři v té době ještě u některých nemocí netušili, jak dlouho jsou dané nemoci infekční, například spalničky, neštovice nebo tyf skvrnitý. Doktoři třeba netušili ani to, jak se dané nemoci rozšiřují. Rychna proto tvrdí, že pro zamezení vzniku a rozšiřování epidemií, je potřeba důkladně znát nemoci, aby se kolektivní zařízení mohla vyhnout dočasnému zavírání. Jako příklad neznalosti nemocí popisuje Rychna epidemii spalniček, kdy děti navštěvovaly zařízení „...v prvním stadiu spalniček se nacházející (katarrhální affekce vzduchovodů a spojivky). Chorobný stav tento nebyl zvláště nápadným a postižení neměli žádných velkých obtíží.“¹⁴³ Autor kritizuje i neúplnost ohlašovacího lístku, který má ohlašovat, kde je jaké dítě nemocné, a jakou nemoc má. Za nejdůležitější věci, které by měly být na ohlašovacím lístku, autor považuje tyto: kterou školu, opatrovnu, mateřskou školu, jesle navštěvuje nemocné dítě, den, kdy bylo naposledy dítě v dané instituci, jestli se na něm už v instituci daly pozorovat některé

¹⁴⁰ NEUREUTTER, Bohdan. Kdy se má a nemá dítě odstaviti?. *Časopis lékařův českých*, roč. 25 (1886), č. 21, s. 322. ISSN 0008-7335.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 322.

¹⁴² Vzduch ve školách. *Časopis lékařův českých*, roč. 24 (1885), č. 6, s. 96. ISSN 0008-7335.

¹⁴³ RYCHNA, Josef. O opatřeních proti nákaze ve školách, kterak by se v Praze měla zdokonaliti. *Časopis lékařův českých*, roč. 28 (1889), č. 42, s. 821. ISSN 0008-7335.

příznaky, kdy začalo druhé stadium nemoci (například kdy při záduši, dnešní astma, začalo křečovitě stadium) a jestli dítě touto nemocí trpí poprvé.¹⁴⁴

Dalším článkem, který napsal Josef Rychna, je článek o lékařském dozoru v kolektivních zařízeních. Zde se autor v mnohém opakuje z předchozího článku. Věnuje se především epidemiím. V článku Rychna popisuje dětské nemoci, které jsou především známé tím, že jak je jednou máme, už jsme proti nim do konce života imunní. Dále autor popisuje, jaké drobné problémy mohou děti v kolektivních zařízeních trápit. „...*bolest hlavy, krvácení z nosu a chudokrevnost způsobeny byly nedostatečným pročišťováním vzduchu ve školních světnicích, často též vysokou teplotou v těchto místnostech...*“.¹⁴⁵ Dále je popsáno, že i nepřiměřená stavba daného zařízení a nevhodné zařízení ve třídách může mít škodlivé následky, jako například krátkozrakost. Může za to především špatné osvětlení v místnostech, když učitelka nebo pěstounka dětem ukazuje například něco na tabuli, nebo knížku z větší dálky.

Poslední článek, který bych ráda představila, se věnuje školskému zdravotnictví. Zde se autor článku Bohumil Bouček¹⁴⁶, věnuje především školním dětem. O mladších dětech je zde pouze jeden odstavec. V něm je popsán výzkum pana Wretlinda, který pozoroval děti a jejich váhu. Tvrdil, že děti do 9. roku věku nemají zastavený přirozený vývin a během roku, co dochází do různých zařízení, jim nijak zásadně nekolísá váha. Starší děti už s váhou mají problémy, poněvadž je školní docházka stresuje. Proto je pak vidět rozdíl mezi dítětem ve škole i o prázdninách. Dětem se prý i o prázdninách zlepšil spánek, neztrácejí chuť k jídlu nebo se jim vrací zdravá barva. Děti v jeslích nebo později opatrovnách či v mateřských školách neprocházejí žádným stresem, a proto u nich podle pana Wretlinda nekolísá váha ani zdraví celkové.

¹⁴⁴ RYCHNA, Josef. O opatřeních proti nákaze ve školách, kterak by se v Praze měla zdokonaliti. *Časopis lékařův českých*, roč. 28 (1889), č. 42, s. 820-822. ISSN 0008-7335.

¹⁴⁵ RYCHNA, Josef. O naléhavé potřebě intensivnějšího dozoru lékařského ke školám v Praze. *Časopis lékařův českých*, roč. 28 (1889), č. 38, s. 733-735. ISSN 0008-7335.

¹⁴⁶ Bohumil Bouček se narodil roku 1850 v Poděbradech. Byl český lékař a založil poděbradské lázně. Jeho otec založil první nemocnici v Poděbradech. Ve čtvrtém ročníku medicíny v Praze, se přemístil na studia do Vídně, kde po skončení studií získal první práci. V roce 1874 si při pitvě poranil ruku a hrozila mu amputace. Jeho otec si ho vzal na starost a vyléčil ho. V roce 1875 se účastnil války s Turky jako lékař. Po odchodu jeho otce do důchodu, nastoupil na jeho místo. Na přelomu 19. a 20. století Poděbrady neměly dostatek vody. Kníže panství Arnošt Filip Hohenlohe požádal šlechtice, aby se pokusil najít zdroj vody pomocí proutku. Následně se začalo vrtat a v hloubce 96 metrů se objevila minerální voda Poděbradka. Roku 1907 přesvědčil Bohumil Bouček knížete, aby na svých pozemcích nechal vybudovat lázně. Bohumil Bouček zemřel roku 1926.

Bohumil Bouček. Wikipedia.org [online]. Poslední aktualizace 25. 11. 2022 [cit. 25. 5. 2023]

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Bohumil_Bou%C4%8Dek

Na závěr kapitoly bych ráda shrnula, jaké hlavní problémy v kolektivních zařízeních lékaři viděli. Byly to především staré zařízení budovy, které nebyly zmodernizovány. Medicína se vyvíjela samozřejmě stále dopředu a lékaři už v té době viděli nedostatky. Například to byly nedostatečná světla v místnostech, kvůli kterým se dětem mohl zkazit zrak. Ve starých budovách se také lépe drží plíseň, která také nemá pozitivní vliv na zdraví dítěte a může způsobovat různé dýchací potíže, například astma. Dále lékaři viděli problém v nedostatečné znalosti nemocí. Díky těmto neznalostem mohly nemoci propuknout, vznikaly epidemie a bohužel se díky tomu musela kolektivní zařízení zavírat. Nakonec u kojenců Bohdan Neureutter tvrdil, že mateřské mléko je důležité a mělo by ho dítě dostávat, dokud může. Proto by plně kojené dítě nemělo být umístěno do jeslí. Více se o dítě v kolektivních zařízeních začali lékaři zajímat až od poloviny 20. století. Jako příklad můžu použít knížku *Psychická deprivace v dětství* od Josefa Langmeiera. V této knížce se autor přímo zabývá duševním strádáním dětí v kolektivních zařízeních. Knížka byla napsána v roce 1963.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo nahlédnout do 19. století a s ním spojené jesle nejprve v teoretické části a později v praktické, kde bylo čerpáno z archivních pramenů. Když se řeknou jesle, tak každému, který se o to aspoň trošku zajímal, se jistě vybaví Marie Riegrová rozená Palacká, které jsem v této práci věnovala celou kapitolu.

V první kapitole jsem na začátku popsala hesla natalita a mortalita. Dále jsem se krátce zmínila o 18. století, kde se změnilo především to, že porodní bába musela mít diplom z univerzity, když chtěla své povolání vykonávat ve městě, anebo musela být nějakým přezkoušena krajským fyzikem, aby mohla porodní bábu dělat alespoň na venkově. Dále jsem se díky tematické řadě Dětství věnovala reprodukčnímu chování v Českých zemích, který v průběhu 19. století několikrát klesl například kvůli choleře nebo v období neúrody. Stále se ale v 19. století rodilo hodně lidí, a to především kvůli tomu, že v této době byly tabu jakékoliv antikoncepce. Bohužel to v té době bylo bráno od katolické církve jako hřích a tím se řídilo mnoho obyvatel. V poslední části této kapitoly jsem se věnovala domácí péči o kojence a batolata. Nejdříve jsem se věnovala tomu, co se dělo s kojencem po porodu a jakou péči mu zajišťovalo jeho okolí. Dále jsem se zabývala křtem, který byl velmi důležitou součástí života věřících lidí. Díky tomuto obřadu se dítě stalo součástí církve. Poté jsem popsala každodenní péči o kojence, kterou představuje především kojení. Na konci jsem se zajímala o dětský svět a s ním spojené dětské hračky. Které zažily veliký rozmach právě v 19. století.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na vznik předškolních zařízení. Nejdříve jsem se zajímala kolébkou těchto zařízení, což byla Anglie a s ní spojený Robert Owen. Dále následovala Francie se svojí školou pletení a Johannem Friedrichem Oberlinem. Následovalo Německo, kde jsem se krátce zaměřila na život Friedricha Wilhelma Augusta Fröbela a jeho dětské zahrádky. Krátce jsem odbočila k USA, které tentokrát nevymyslelo nic nového a tyto zařízení zde založili emigranti z Německa. Na konec jsem se rozepsala o Rakouském císařství a pozdějším Rakousku-Uhersku. Tady jsem zmínila jména Tereza Brunswick-Korompová, J. V. Svoboda, Karel Chotek a Marie Riegrová-Palacká. Věnovala jsem se opatrovně na Hrádku, jeslím u sv. Ducha. Ke konci jsem se krátce rozepsala o řeholních rádech a Hasnerově zákoně.

Třetí kapitolu jsem celou věnovala Marie Riegrové-Palacké a pražským jeslím. Byla to velmi důležitá osoba v oboru předškolních zařízení, a proto zde nemohla chybět. Tuto kapitolu jsem dala dohromady především díky její dceři Marii Červinkové-Riegrové, která o ní napsala rozsáhlou knížku. Díky této knížce mám pocit, že aspoň z části si umím představit,

jaká byla Marie Riegrová-Palacká. Nejdříve jsem se věnovala jejímu dětství, které měla krásné. Později se Marie, tehdy ještě Palacká, vdala za Františka Ladislava Riegra. V tomto manželství se jí narodily tři děti, jeden kluk a dvě holky. Poté, co vyrostly její děti, se paní Riegrová začala věnovat charitě. Přidala se do spolku sv. Ludmily, který se zpočátku zajímal pouze u chudé vdovy. Když přišla Marie, hodně celý spolek změnila. Marie si také hodně dopisovala s lidmi z Francie a hodně se nechávala právě Francií inspirovat. Později vznikla mateřská škola u sv. Jakuba, ve které byly učitelky, které se vzdělávaly ve Francii díky Paní Riegrové. V roce 1869 Marie Riegrová založila komitét dam, ve kterém se objevovaly zámožné ženy, které pomáhaly s financováním předškolních zařízení. V roce 1884 paní Riegrová založila jesle u sv. Ducha. V této kapitole jsem také popisovala, jak jesle vypadaly. Ke konci popisuji konec života paní Riegrové.

Ve čtvrté kapitole popisuji na začátku svět po první světové válce a také Československo. Popisuji, jak se měnil pohled na děti, a jak se o děti zajímala nově vzniklá Společnost národů. Na konci této podkapitoly jsem popsala ve zkratce život Marie Montessori, poněvadž si myslím, že pro toto období je velice důležitá a je potřeba o ní základní informace vědět.

Následně se již věnuji konkrétním jeslím, které jsem našla v archivech v Rychnově n. Kn., v Pardubicích a v Praze. Nejdříve se zabývám vybaveností jeslí. V jednotlivých jeslích se inventáře lišily. V Rychnově n. Kn. byl inventář velmi obsáhlý. Dozvěděli jsme se například i to, s čím si děti hrály. V obou konkrétních inventářích byl ale sepsán základ a to, že tam děti měly postýlky, stolečky, židličky, skříňe pro úschovu hraček, umyvadlo, a kamna.

V další podkapitole se věnuji každodennímu režimu v jeslích. V oddělení kojenců se samozřejmě celý den vychovatelek točil kolem zajišťování základních potřeb kojenců. V oddělení jeslí, které bylo od roku a půl, už vychovatelky musely děti zaměstnávat různými aktivitami. V Pardubicích byla sepsána osnova pro jesle i mateřské školy, podle kterých se musely učitelky řídit. Osnova obsahovala pět bodů, kterými se učitelky během dne měly zabývat. Byly to tyto body: cvičení smyslů, vyprávěnky a klasické rozhovory, cvičení paměti, zpěv a hry, zaměstnání. Bohužel jsem nenalezla některý deník, který by popisoval, co s dětmi dělaly přes den, a jestli body dodržovaly. Naopak v Rychnově n. Kn. byla sepsána také osnova, ale ta byla sepsána do konkrétních měsíců. Například v prosinci se děti celý měsíc seznamovaly s Vánocemi a učily se různé písničky nebo koledy. Nakonec v archivu v Praze jsem našla konkrétní denní režim, který zapisovaly pravděpodobně učitelky. Zde byly pouze krátké informace, většinou jednou větou, co děti během dne dělaly.

V poslední podkapitole se zabývám úředními záležitostmi. Zde jsem nejvíce čerpala ze zápisů porad, které si vedla každá instituce. Na poradách se domlouvalo například co je potřeba koupit nebo jestli chce někdo podat výpověď. V Praze jsem našla také kroniku, kde jsou sepsány všechny konkrétní jesle a jsou zde o nich sepsány krátké informace, například jestli mají oddělení kojenců i oddělení jeslí nebo jestli jsou v rámci mateřské školy.

V závěrečné kapitole se na začátku zabývám vznikem a vývojem pediatrie. Krátce zde popisuji pozdní vývoj pediatrie v Čechách. Zmiňuji některé významné pediatriy, jako byl například Eduard Kratzmann nebo Josef Vilém Löschner. Následně se již věnuji konkrétním názorům na kolektivní výchovu. Čerpala jsem z časopisu českých lékařů. První článek byl od Bohdana Neuretterera a věnoval se tématu zde se má dítě odstavit nebo ne. Autor byl názoru, že pokud je dítě plně kojeno, mělo by být u matky, a ne v jeslích, poněvadž dítě pláče, je neklidné a je nešťastné. Dalšími důležité články byly od Josefa Rychna. Zabýval se opatřeními proti nákazám a lékařskému dozoru v kolektivních zařízeních. Články se v mnohem opakovaly. Autor v nich popisoval, jak je těžké chytout některou nákazu v počátku, protože lékaři na konci 19. století, nevěděli všechny potřebné informace k zastavení nákazy, například jak dlouho je daná nemoc infekční nebo jak se nemoc rozšiřuje. Autor také řeší neúplnost ohlašovacích lístků, které měly nákazám zamezit. Autor také poukazuje na některé špatně postavené budovy, které nemají například dostatečné osvětlení a dětem může způsobovat krátkozrakost. Poslední článek je od Bohumila Boučka, který se věnoval především školním dětem. Je zde popsán výzkum pana Wretlinda, který pozoroval děti a jejich váhu. Zjistil, že děti během školního roku hubnou, poněvadž mají mnoho stresu. To se naštěstí netýkalo dětí z jeslí, které měly během roku stejnou váhu, která nekolísala.

Za nejdůležitější kapitolu této práce považuji kapitolu *Jesle za 1. republiky*. Zde jsem čerpala z konkrétních archivních zdrojů a ukázala jesle v praxi. Popsala jsem, jak fungovaly a jak vypadaly.

POUŽITÁ LITERATURA

Archivní prameny

Archiv hlavního města Prahy,

Mateřská škola Praha 1 – Staré město č.p. 416, Národní třída 37, i. č. 1087, Kronika mateřských škol a jeslí, nestr.

Jednací protokol 1906-1956, nestr.

Denní kronika 1905-1920, nestr.

Státní okresní archiv Pardubice

Archiv města Pardubice, kart. 1, Inventář jeslí, nestr.

Osnova mateřských škol v Pardubicích, nestr.

Protokol opatrovny v Pardubicích, nestr.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou

Archiv města Rychnov nad Kněžnou, i. č. 452. inventář jeslí, nestr.

Osnova zaměstnání 1892-1945, nestr.

Dobová odborná literatura

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, 1892.

FRÖBEL, Friedrich. *O výchově člověka*. Praha: SPN, 1982. Z dějin pedagogiky.

Dobové periodické prameny

BOUČEK, Bohumil. Úvaha o zdravotnictví školském. *Časopis lékařův českých*, roč. 32 (1893), č. 3, s. 43-45. ISSN 0008-7335.

NEUREUTTER, Bohdan. Kdy se má a nemá dítě odstaviti?. *Časopis lékařův českých*, roč. 25 (1886), č. 21, s. 321-324. ISSN 0008-7335.

NOVÁKOVÁ, Olga. Úmrtnost kojenců a mladších dětí v 19. a 1. polovině 20. století. In *Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje*. Praha: Český statistický úřad 2003, 45, č. 3, s. 177-188. ISSN 0011-8265.

RYCHNA, Josef. O naléhavé potřebě intensivnějšího dozoru lékařského ke školám v Praze. *Časopis lékařův českých*, roč. 28 (1889), č. 38, s. 733-735. ISSN 0008-7335.

RYCHNA, Josef. O opatřeních proti nákaze ve školách, která by se v Praze měla zdokonaliti. *Časopis lékařův českých*, roč. 28 (1889), č. 42, s. 820-822. ISSN 0008-7335.
Vzduch ve školách. *Časopis lékařův českých*, roč. 24 (1885), č. 6, s. 96. ISSN 0008-7335.

Sekundární Literatura

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri/Slon, 2005, s. 61. ISBN 80-7277-241-4.

ČÁŇOVÁ, Eliška. *Činnost řeholních řádů a kongregací v Čechách (1848-1918)*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1997. ISBN 80-85475-36-7.

ČERNÝ, Karel a kol. *Lékařství*. Praha: Paseka, 2023, s. 294. *Velké dějiny zemí Koruny české*. ISBN 978-80-7637-331-0.

FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0283-7.

HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr a kol. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939*. Díl 2. L-Ž. Praha: Karolinum, 1993. ISBN:80-7066-696-X.

KAZIMUROVÁ, Kateřina. *Vývoj a proměny předškolního vzdělání v „dlouhém 19. století“*. [online] Praha, 2021 [cit. 2022-02-09]. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph. D. Dostupné z:

<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/150264/130315591.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

LENDEROVÁ, Milena a kol. *Dětství*. Praha: Paseka, 2021. *Velké dějiny zemí Koruny české*. ISBN 978-80-7637-211-5.

LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009, s.193. ISBN 978-80-246-1683-4.

LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

LENDEROVÁ, Milena; RÝDL Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.

RÝDL, Karel; ŠMELOVÁ, Eva. *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869-2011)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3033-1.

STLOUKAT, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1941.

ŠMELOVÁ, Eva. *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. ISBN 978-80-244-2238-1.

VODÁKOVÁ, Alena. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: Slon, 1993, s. 33. ISBN 80-901424-2-7.

Internetové zdroje

Adalbert Czerny. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 25. 3. 2023 [cit. 12. 5. 2023].

Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Adalbert_Czerny

Antonín Jan Jungmann. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 2. 12. 2021 [cit. 4. 3. 2022]

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Anton%C3%ADn_Jan_Jungmann

Antonín Konstantin Víták. *Databazeknih.cz* [online]. [cit. 4. 3. 2022]. Dostupné z:

<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/antonin-konstantin-vitak-114408>

Bernard Bolzano. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 31. 1. 2022 [cit. 14. 2. 2022].

Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Bolzano

Bitva u Slavkova. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 8. 1. 2022 [cit. 20. 2. 2022].

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Bitva_u_Slavkova

Eduard Kratzmann. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 24. 11. 2022 [cit. 10. 5. 2023].

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Eduard_Kratzmann

Historie antikoncepce. *Vitalia.cz* [online]. Poslední aktualizace 10. 10. 2017 [cit. 23. 2. 2022].

Dostupné z: <https://www.vitalia.cz/clanky/historie-antikoncepce-poceti-branil-krokodyli-trus/>

Honorata Zapová. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 16. 7. 2021 [cit. 4. 3. 2022].

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Honorata_Zapov%C3%A1

Informace o časopisu. *Prolékaře.cz* [online]. c 2008-2023 [cit. 15. 5. 2023]. Dostupné z:

<https://www.prolekare.cz/casopisy/casopis-lekaru-ceskych/informace>

J. F. Oberlin. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 25. 1. 2022 [cit. 10. 2. 2022].

Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/J._F._Oberlin

Johann Heinrich Pestalozzi. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 24. 11. 2022 [cit. 28. 5. 2023].

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Heinrich_Pestalozzi

Kolostrum- znovu objevená síla přírody pro posílení imunity. *Prirodnilekarna.cz* [online].

[cit. 4. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.prirodnilekarna.cz/clanky-kolostrum-znovu-objevena-sila-prirody-pro-posileni-imunity.html>

Marie Pape-Carpentier. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 8. 2. 2021 [cit. 24. 2. 2022].

Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Marie_Pape-Carpantier

Marie Riegrová Palacká. *Akropolis.cz* [online]. [cit. 10. 2. 2022]. Dostupné z:

<https://www.akropolis.cz/content/marie-riegrova-palacka>

Pedagogický reformismus. *Studentka.sms.cz*. [online]. [cit. 22. 5. 2022]. Dostupné z:

https://studentka.sms.cz/index.php?P_id_kategorie=7630&P_soubor=%2Fstudent%2Findex.php%3Fakce%3Dprehled%26ptyp%3D%26cat%3D47%26idp%3D%26detail%3D1%26id%3D4261%26view%3D1%26url_back%3D

Robert Owen. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 31. 1. 2022 [cit. 10. 2. 2022].

Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Owen

Skřivánek. *Parpedie.cz* [online]. [cit. 10. 3. 2023]. Dostupné z: [http://www.parpedie.cz/cti-](http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Skrivanek)

[zaznam.php?id=Skrivanek](http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Skrivanek)

Vítězslav Janovský. *Wikipedia.org* [online]. Poslední aktualizace 25. 11. 2022 [cit. 10. 5.

2023]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%ADt%C4%9Bzslav_Janovsk%C3%BD#

Životopis Marie Montessori. *Asociacemontessori.cz* [online]. [cit. 15. 5. 2023]. Dostupné z:

<https://asociacemontessori.cz/montessori/zivotopis-marie-montessori/>

